

Van het bestuur

Wim Rozema

“Bist aalweer aan de beurt!”, zei redacteur Pluustergoud Okkie Smit onlangs tegen mij.

Aan de beurt zijn betekent bij onze Historische Vereniging, dat er iets van je verwacht wordt.

Pluustergoud, editie december 2009, is bijna klaar voor de drukpers. Alleen het voorwoord ontbreekt nog. En dus is uw secretaris aan de beurt om deze leemte op te vullen. Tegenwoordig is dat door de moderne technieken behoorlijk eenvoudiger dan, laat ik zeggen, zo’n dertig jaar geleden. Het bedenken en het opschrijven gaat wel nog net als toen. Alleen de manier, waarop mijn geschrevene bij de redactie (in dit geval redacteur Okkie Smit) van Pluustergoud terecht komt is totaal anders. Dertig jaar geleden, ik woonde toen nog in Slochteren, schreef ik ook al voor bepaalde vakbladen: tekst bedenken en op de elektrische typemachine (een Remington) typen. Carbonpapier ertussen voor een doorslag... Het getypte vervolgens in een gefrankeerde enveloppe en dan op de post. Zo’n vijftien jaar geleden, ik woonde intussen al weer een aantal jaren in Hoogezand, ging het schrijven op de computer. Op een floppy werden de teksten opgeslagen en vervolgens per post naar de uitgever gezonden. Hoe gemakkelijk is het nu: als ik deze tekst af heb, druk ik op de knop verzenden en op hetzelfde moment is de tekst bij onze redactie. Ik maak hierbij gebruik van het internet.

Veel van onze leden, maar ook vele in de lokale historie geïnteresseerden uit de hele wereld, weten ons inmiddels via het internet te vinden. En... hoe is dat bij u? Weet u ons al te vinden op het wereldwijde net? Ja? Dan stuur ik u in ’t vervolg onze uitnodigingen graag digitaal. Daarvoor hoeft u alleen maar uw e-mail adres naar mij te sturen:

histverhosap@gmail.com

Nou binnen ie aan de beurt!

Namens het bestuur wens ik u goede feestdagen en een voor spoedig en bovenal gezond 2010,

Wim Rozema, secretaris.

www.historischevereniginghoogezand-sappemeer.nl

Ale dingen hebben n inde, mor n worst het twij

Okkie Smit

Oftewel: aan alles komt een eind. Maar de letterlijke vertaling: alle dingen hebben een eind, maar een worst heeft er twee is in dit verband eigenlijk beter. Want met dit nummer komt er een eind aan de werkzaamheden van twee redactieleden. Frens Jonker en bovengetekende, stoppen ermee. Samen hebben we de redactie gevormd van Pluustergoud nr. .. tot en met deze editie, nummer 30. Een mooie periode waarin we veel hebben geleerd. Mijn betrokkenheid bij de redactie begon met een telefoontje van voorzitter Jaap Westerdiep. Hij nodigde me uit bij hem thuis omdat hij, zoals hij aankondigde: “ais even wat mit die beproaten mout”. Toen ik enkele dagen later bij Jaap op de koffie was ging het aanvankelijk over allerlei koetjes en kalfjes. Maar uiteindelijk kwam het hoge woord eruit: “t bestuur is op zuik noar n nije redacteur veur Pluustergoud en wie reken dat et net wat veur die is!” U zult begrijpen dat ik werkelijk alles in het werk stelde om onder dit eervol verzoek uit te komen. Argumenten als: ik heb al een drukke baan en ik wil eigenlijk in geen enkel bestuur of redactie of iets dergelijks plaatsnemen omdat ik als radioverslaggever altijd neutraal en onafhankelijk wil blijven. Ze maakten op Jaap geen indruk. Ook mijn: “Ik bin gain boantjesjoager” zette geen zoden aan de dijk. Nee, sterker nog, de zittende redactie wilde al op korte termijn stoppen en aan mij de eervolle taak om het verenigingsorgaan, dat volgens de voorzitter een belangrijk visitekaartje voor de vereniging was te redden. Tja, daar kon ik natuurlijk niet onderuit en dus liet ik me vermurwen.

Aanvankelijk “liep ik mee” met twee overgebleven leden van de vorige redactie. Hoewel binnen het bestuur de mening had postgevat dat enkele leden van de redactie betrokken zouden willen blijven bij op z’n minst nog twee edities, bleek in de praktijk dat ik er na één nummer “de kunst afkijken” alleen voor dreigde komen te staan. Goede raad was duur. Maar gelukkig wist ik dat mijn vroegere docent geschiedenis, Frens Jonker, lid is van onze vereniging. Als docent had ik grote waardering voor hem en ik ging er vanuit dat hij als historicus de nodige ervaring zou hebben met het schrijven van geschiedkundige artikelen. Ik weet niet meer of ik hem zelf benaderde met het verzoek om met mij de redactie te gaan vormen of dat Jaap Westerdiep die taak op zich heeft genomen. In ieder geval was ik erg blij dat hij er in toestemde en ook de samenwerking met zijn (lastige) oud-leerling wel zag zitten. Beiden waren we met name in het begin, door onervarenheid erg veel tijd kwijt met ons redactioneel werk. Daarbij was Frens vooral schrijver van interessante stukken en series en aan mij de taak om een netwerkje van “vaste leveranciers” op te bouwen en zorg te dragen voor tijdige aanlevering, bewerking en plaatsing. Naarmate we wat meer ervaring kregen ging het allemaal wat sneller. Hierbij dient te worden opgemerkt dat ook het werk van Gerda Grissen als correctrice bij de laatste nummers de snelheid van werken bevorderde. Vormgever Jan Pekelder stond ons terzijde met creatieve lay-out suggesties, die het uiterlijk van Pluustergoud verbeterden.

Gelukkig kent onze vereniging veel leden die graag eens een artikel schrijven. Op die manier kregen we over tal van aspecten van de lokale geschiedenis (concept)stukken aangeleverd. Het is dan ook zeker de verdienste van die leden dat Pluustergoud de laatste jaren telkens een gevarieerde inhoud kende. Dank aan alle leden-schrijvers en in het bijzonder diegenen die ons bijstonden met vaste rubrieken: Gerrit Stuuut, Janet van Weerden, Lien Dekker-Verver en Henk Puister.

Rest mij tenslotte nog een woord van dank aan Frens (zo mag ik hem tegenwoordig noemen), voor zijn toewijding, collegialiteit en prettige samenwerking. Ik heb er alle vertrouwen in dat onze opvolgers Daan Hulsebos en Melle Vos er in zullen slagen de komende jaren Pluustergoud nog mooier te maken. Ik wens ze daarbij heel veel succes!

Frens Jonker

Okkie Smit

In Memoriam Willy de Haan

Deze zomer overleed de heer Willy de Haan. De heer De Haan was mede-oprichter en trouw lid van de Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer e.o. Voor het bestuur, de redactie van Pluustergoud en vele leden van onze club was De Haan een vraagbaak, op wie nimmer vergeefs een beroep kon worden gedaan. Hij ruste in vrede.

Bestuur Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer

Terugge in de tied

Wim Rozema

Onze secretaris, Wim Rozema, was van 1979 tot de sluiting in 1994 docent Geschiedenis en Staatsinrichting aan de Openbare MAVO “De Hilgestede” te Zuidbroek. Vele jongeren, ook uit Hoogezand en Sappemeer, werden door hem ingewijd in de mondiale, Europese, nationale en regionale historie. Naast de reguliere lessen organiseerde Rozema met regelmaat grote projecten over de Tweede Wereldoorlog. De prachtige beeldengroep van Anita Franken, bij het treinstation van Zuidbroek, herinnert aan één van de publicaties van Wim Rozema over de joden-transporten via het baanvak Onnen-Nieuweschans: “In de verte staat een verlicht gebouw..., treinen naar het eindpunt der beschaving”.

Rozema blikt terug op vijftien prachtige jaren uit zijn onderwijloopbaan:

Station Zuidbroek – Beeldengroep Anika Franken

TERUGGE IN DE TIJD ...

Dou k in n vrouger leven
Geschiedenisleroar was,
Op de Hilgestede in Zuudbrouk,
Wuir der vanzulfsprekend
En mit grote regelmoat
n Verhoal verteld ...
Geschiedenis wuir geven
In n holten noodlokoal,
Mit n haarde störm
Kroakte t spultje
As of je op n VOC-schip aanmonsterd hadden ...
De mooiste verhoalen
Gingen bie zummerdag
Deur t ol lokoaltje:

Achter in de klazze
Waren twei toendeuren
En bie waarm weer
Stak al gauw
Ain van de kinder
De vinger op:
“t Is hier zo warm, meneer ,
Mogen de tuindeuren open?”
En doar ging t hin ...

Boetendeure floten de vogels
En binnen wuir der verteld ...
Maaistied duurde t moar even,
Of de manluu van Wedeka,
Dei de toentjeboudel rondom schoule schoonhuilen,
Stonden ain noa aander
Leunend op schup of schovvel
In de toendeuren noar mien verhoal te luusteren ...

t Ging over
d Olle Grieken en heur democratie ...

**Kaaizer Nero, dei Rome branden luit ...
Columbus, dei op de Santa Maria noar Amerikoa voarde ...
Maghelhaenes, dei veur t eerst Tierra del Fuego zag ...
Napoleon, dei noar Rusland trok ,
En onderwegens nog n scharrel har mit n Poolse prinses ...
Of
t Ging over de Jeudentraain:**

Noar Auschwitz ...

**“Dat ie dat aalpmoal
Oet de kop waiten, meneer,”
Zee ain van de plantsoenwaarkers
n Moal tegen mie:
“Man, man, den mout je ja wel
Zo’n groooooote kop hebben!”**

**t Schoule, mit mien holten lokoaltje
Stait der nou nait meer,
Moar tussen de neie hoezen,
Dei der tegenswoordeg stoan,
Woaren verschillende geesten rond:
Van
De olle Grieken ...
Van kaaizer Nero ...
Van Columbus ...
Van Maghelhaenes ...
En ... van Napoleon ...**

**n Poar honderd meter in zudelke richten
Rit nog aaltied de traain ...**

Om t haalf uur :

**Noar Schanze ...
En : ... weerom !**

“Cameraeden in Coopmanschap”

Teutencompagnieën uit Kaulille, (18e-20e eeuw)

Frens Jonker

Tijdens een gezellige etentje in Portugal, met vrienden stelde één van hen mij de vraag of ik wist wat “teuten” waren. Na enige flauwe antwoorden gaf ik toe dat ik het antwoord schuldig moest blijven. De vragensteller, George Theuwissen, stamde af van de teuten. Mijn nieuwsgierigheid was geprikkeld en mijn opgedane kennis heb ik in een artikel samengevat.

A. Informatie over teutenhandel

1. Wat zijn teuten?

– Teuten zijn handelaren in allerlei waren, textiel, ijzeren en koperen potten en pannen.

Soms werd er gehandeld in vee, gesneden hengsten of varkens. Ook werd er gehandeld in vrouwenhaar enz. enz.

Deze handelaren waren afkomstig uit de Kempen in België; o.a. uit Kaulille.

De teutenhandel is c.a. vierhonderd jaar geleden ontstaan.

In het vroege voorjaar gingen de teuten op pad en tegen Sinterklaas keerden ze weer naar huis terug.

Dan was het groot feest; het Teutengelag werd gevierd met een heilige mis, zang, dans, toneel en bier.

Teuten keerden steeds weer terug naar hun “handelsplaats”, om daar een tijdelijk verblijf te betrekken en van daaruit in de omgeving hun waren aan de man te brengen.

Ze lieten zich niet afschrikken door de grote afstanden die moesten worden afgelegd, evenmin door de taal, die in den vreemde werd gesproken.

Teuten waren praktiserende katholieken. In de regio die overwegend protestant waren, gaf dat nog wel eens problemen. Soms moesten vele kilometers worden afgelegd om een katholieke dienst te kunnen bezoeken.

Een ander kenmerk van teuten was, dat ze erg vrijgevig waren, dat blijkt o.a. uit de vele giften, die ze o.a. aan de kerk schonken.

Teuten lieten zich ook niet afschrikken door eventuele gevaren onderweg. Wel beschikten ze veelal over een zogenaamd binnenlands paspoort. Daarin werd officieel door de burgemeester van hun verblijfplaats in Nederland ongehinderde doorgang gevraagd en eventuele bescherming, wanneer dat nodig was.

Meer dan eens overleed een teut tijdens zijn verblijf in het buitenland. Bij het overlijden van een teut waren weduwe en familieleden verplicht de aangegane contractuele verplichtingen van de overledene na te komen.

2. *Herkomst van het woord "teut"*

De term "teut" is teruggevonden in documenten uit de 17e en 18e eeuw. Er zijn schrijvers, die beweren dat de teut van veel vroegere datum is (13e eeuw).

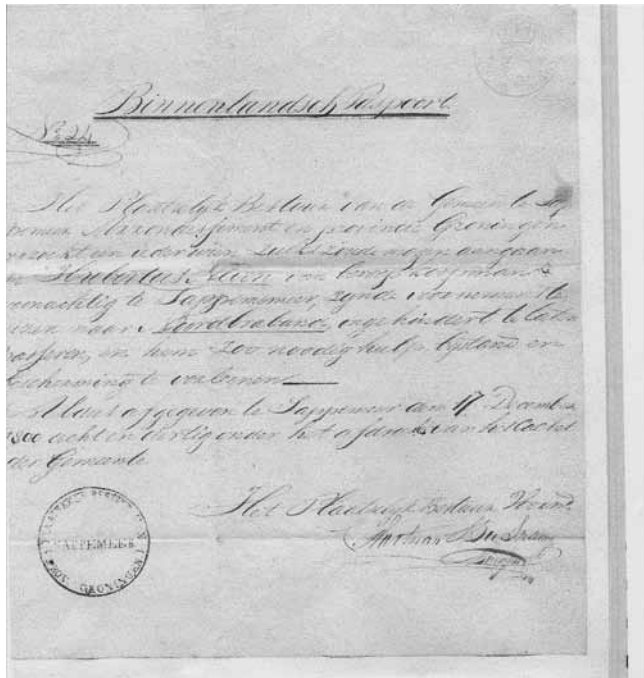
De herkomst van het woord is onduidelijk, zo zou teut afkomstig zijn van "tuiten", het blazen op een toeter, waarmee de handelaar zijn komst meldde. Een andere veronderstelling is, dat het woord uit het Duits is overgenomen, nl. van het woord "teutoons". Nog weer andere bronnen (Wikipedia) leggen verband met het woord "tjigen", dat trekken betekent.

3. *De taal der "teuten"*

Om vertrouwelijk met elkaar over handelszaken te kunnen spreken, hadden de teuten een eigen woordenschat ontwikkeld. Op zich is dat niet zo verwonderlijk, joodse veehandelaars hanteerden dezelfde methode op de veemarkt.

4. *Het ontstaan van de teutenhandel*

Waarschijnlijk zijn er meerdere oorzaken aan te wijzen voor het ontstaan van de teutenhandel. Eén ervan is de plaatselijk armoede. De boeren in de Kempen hadden het zwaar en velen van hen handelden er een beetje bij om zo rond te kunnen komen. De grond was onvruchtbaar en uitbreiding van de bedrijven door ontginning was moeilijk, mede door het gebrek aan mest en financiële middelen. Verder was het zo, dat de oudste zoon zijn vader opvolgde en eventuele andere zonen op een andere manier aan de kost moesten komen. Het zal duidelijk zijn, dat niet de armste boeren teut konden worden, vanwege gebrek aan kapitaal. Zonder vermogen kon men geen koopwaar kopen.

Fotokopie van een binnenlands paspoort uit 1838, afgegeven door de burgemeester van Sappemeer

De teuten bleven boer; tijdens hun verblijf in het buitenland runden familieleden de boerderij. Soms werden teuten uitgemaakt voor of vergeleken met rovers, zigeuners of bokkenrijders. Die benadering is min of meer beledigend. In de praktijk waren teuten niet te vereenzelvigen met voorgenoemde groepen.

5. De organisatie van de teutenhandel

De teuten waren goed georganiseerd. Ze werkten met compagnieën. Er was één man, die de compagnie leidde, anderen waren vennoten, knechten of leerjongens. De teuten uit Kaulille werkten meestal met twee of drie vennoten en een knecht of leerling. Over de grootte van het handelsgebied maakten de compagnieën afspraken.

Veelal was het zo, dat de klanten (meestal boeren) betaalden na het binnenhalen van de oogst. Zo'n handelwijze kon alleen stand houden, wanneer beide partijen een vertrouwensband hadden opgebouwd. Afspraken, die de teuten onderling maakten werden bevestigd door een schriftelijk contract. Zo kennen we de leercontracten, de contracten waarin het opnemen van een nieuwe vennoot geregeld werd; het contract dat de beëindiging van een vennootschap regelde (met alle financiële consequenties). Ook het beëindigen van een handelsrelatie werd in een contract vastgelegd.

Teuten beschikten meestal over de nodige financiën. Dat weten we b.v. uit de testamenten en de erfdelingen. Na het beëindigen van hun koopmansschap keerden ze weer teug naar de Kempen, waar ze niet zelden deel namen aan het besturen van hun gemeente. Ook zien we vaak, dat ze deel uitmaakten van het kerkbestuur.

De teuten zijn in de volgende groepen te verdelen:

- a. De ketelaars; ook wel ketelbuters, ketellappers, ketelslagers genoemd. Een andere naam was goorteuten.
- b. De lakenverkopers, ook wel manufacturen- of ellenteuten. Een andere naam was tafteuten.
- c. De lubbers of snijders, castreerders van mannelijke dieren.
- d. De haarteuten. Zij speelden in op de mode; koning Lodewijk XIV van Frankrijk droeg een pruik, velen deden hem na. Teuten kochten het haar van jonge boerendochters. Dat haar werd weer verkocht aan de pruikenmakers. Soms werd het haar in het buitenland aangekocht, uit Iran b.v. haalde men het witte haar van bokken. Onze koning Willem de 1e droeg een witte pruik, een bokkenpruik dus.

De ketelaars waren het grootst in aantal. Zij trokken ook het verste weg (tot in Silezië en Denemarken). Ook onder deze groepen was het snijden van dieren een bijberoep. Zij zagen kans op deze manier hun klantenkring uit te breiden en hun klanten ook meer van dienst te zijn. In sommige gevallen hadden de teuten verstand van veeziektes en de behandeling ervan.

De recepten, die ze voorschreven waren bijzonder; “Als een paard niet wateren kan: 1 maatje jenever op het kruis van de rug van het paard in brand steken met een zwavelteugel (lucifer) ofwel een tabakspruim met peper en groene zeep in de waterkoker (penis) steken.”

De teuten handelden in allerlei zaden. Waarschijnlijk begon die handel al in de 18e eeuw.

B. De compagnie Dries uit Kaulille

18e -20e eeuw

1. De start van de teutenhandel op Sappemeer

De familie Dries is rond het jaar 1731 in het Belgisch Limburg begonnen als o.a. vervaardigers van koperen potten en ketels. Ook traden ze op als ketellappers. De familie trok naar het hoge noorden en vestigde zich in Sappemeer.

In 1813 besluiten de gebroeders Dries hun zaken gezamenlijk voort te zetten met de gebroeders Neven, eveneens afkomstig uit de Belgische Kempen en handelend vanuit Scheemda.

De gebroeders Dries waren in de kost in Sappemeer, evenals één broer Neven. De andere Neven had een kosthuis in Scheemda.

De oudste teut van de familie Dries was Laurens. Zo rond 1795 trok hij naar het Groningerland en ook hij vond een kosthuis in Sappemeer.

Laurens verkocht voornamelijk manufacturen.

In het jaar 1800 gaan de beide zoons, Simon en Henricus, mee naar Sappemeer. In 1810 blijft Laurens definitief in Kaulille. Hij sterft in 1854.

In 1806 komen de broers Neven, ook vanuit Kaulille naar Groningen (Scheemda). Een reis van zeven dagen.

Het handelsgebied werd onderling verdeeld:

Simon Dries kreeg Slochteren, Schildwolde, Hellingum, Siddeburen, Woltersum en Wittewierum.

Hendericus had als regio Hoogezand-Sappemeer, Kalkwijk, Kolham, Scharmer, Harkstede en Hellingum.

Hubert Neven kreeg het gebied Borgercompagnie, Tripscompagnie en Kropswolde.

Theodorus Neven's handelsgebied bestond uit Noordbroek, Scheemda, Midwolda, Nieuwolda, Wagenborgen, Woldendorp en Finsterwolde.

Het gezamenlijk handelsgebied besloeg een zone van ca. 35 vierkante kilometers, begrensd door de stad Groningen, Veendam, de Duitse grens en Delfzijl.

In 1823 kochten Henricus en Simon Dries een winkel in Sappemeer en vijf jaar later namen de gebroeders Neven de koperslagerij en winkel in manufacturen over van Mathijs Reinders in Scheemda.

In 1834 werd een contract getekend met Henricus Winters uit Kaulille (familie van Dries en Neven). Henricus werd opgenomen als leerjongen voor een periode van drie jaar en hij betaalde als lesgeld de som van drie honderd Hollandse guldens. Henricus stamde uit een rijke teutenfamilie en bij de opname in de compagnie was hij 19 jaar.

In 1837 kocht hij zich in als vennoot. Op dat moment was de samenwerking met de gebroeders Neven al twee jaar beëindigd.

Normaal gesproken moest je drie jaar meelopen in een bedrijf, voor de kost, zonder vergoeding, de volgende drie jaar kreeg men een kleine vergoeding, beginnende met 25 gulden en de jaren daarop werd het bedrag verhoogd, van respectievelijk 75 gulden tot 150 gulden.

Men was dus zes jaar in dienst bij de firma Dries voordat men als volwaardig vennoot werd beschouwd.

Na het beëindigen van de samenwerking met de gebroeders Neven, zocht men samenwerking met leden van aanverwante families, zoals Verhees, Nouters, Clijsters, Kuijpers, Galdermans en Theuwissen.

De producten waarin de gebr. Dries handelden waren nogal divers. Ze waren dus begonnen als kopersmeden en ketellappers.

Later bedachten ze dat de handel uitgebreid kon worden met niet zelf gemaakte producten en zo begonnen ze op bescheiden schaal te handelen in artikelen als laken, kant en lint. Ze werden er dus stoffenverkopers bij.

Winkel Noorderstraat, het meest linkse perceel

In België zetten ze een winkel op. Voor die tijd een nieuwigheid. Men trof eind 18e eeuw wel winkels aan in dorpen, maar het betrof dan bakkerswinkels, slagerijen e.d. De markt was de plaats waar men dingen kocht, of er kwamen marskramers langs de deur.

Toen Laurens Dries in 1796 deze kant op kwam handelde hij dus in koperwaren en allerlei stoffen. Toen zijn zoons de zaak overnamen werd de handel uitgebreid met garens en schapenwol. Toen de winkel in Sappemeer geopend werd, nam men ook veren (bedoeld voor het vullen van bedden) op in het assortiment.

2. De start van de zaadhandel

Het jaar 1835 bracht weer vernieuwing. J. Verhees werd in de compagnie opgenomen en de handel in rood- en wit klaverzaad werd opgestart.

Er was bij de boeren in de verre omgeving vraag naar klaverzaad. De paarden kregen immers klaver. Na 1850 werd de vraag alleen maar groter, want het ging de boeren in het Oldambt heel goed. Men sprak van champagnejaren. Ook het assortiment werd uitgebreid met graszaden (Engels en Italiaans raaigras en timothee).

De handel in zaden kreeg meer en meer de overhand, de vraag naar het koperwerk nam af en met de manufacturen ging het na het uitbreken van de eerste Wereldoorlog ook minder goed. Het gevolg was wel, dat men zich vanaf 1932 volledig ging toeleggen op de handel in zaden.

Aanvankelijk verkocht men de zaden rechtstreeks aan de boeren. Later werden ook handelaars in zaden voorzien en kan men langzamerhand spreken van groothandel.

De klaverzaden werden overigens uit het buitenland geïmporteerd de graszaden werden in Westerwolde gekocht.

In 1885 had Pieter Dries (zoon van Henricus) de compagnie verlaten. Zijn plaats werd ingenomen door Jozef Clijsters (voorzitter van de tennisspeelster Kim). Wanneer ook Michiel (zoon van Simon) Dries zich terugtrekt en gaat rentenieren in België en wordt vervangen door Alphonse Kuijpers is er “geen Dries” meer in de compagnie. Toch zal de naam Dries nog heel lang blijven voortbestaan.

In 1912 komt Leo Galdermans naar Sappemeer als nieuwe vennoot. Galdermans was de zwager van Clijsters. Op 2 september 1913 trouwt Galdermans met Sientje van der Werff uit Sappemeer, een dochter van een scheepsbouwer.

C. Het einde van de teutenhandel op Sappemeer

1. De periode Theuwissen

In 1920 duikt weer een nieuwe naam op. Pieter Jan Theuwissen, nauwelijks 14 jaar, treedt als leerling in dienst bij Dries.

Pieter Jan was geboren in Kaulille op 11 februari 1906. Een hele onderneming voor zo'n jong ventje. In brieven schrijft hij aan zijn ouders, dat hij zich dikwijls eenzaam voelde, ondanks het feit dat Jan Clijsters (de zoon van Jozef) Pieter Jan als een familielid behandelde.

In deze jaren was het bedrijf Dries gevestigd op het adres Noorderstraat 36. Uiteindelijk beviel het Pieter Jan Theuwissen goed in Sappemeer. Zakelijk had hij ook niets te klagen; in 1926 werd hij opgenomen in de compagnie als vennoot. In Sappemeer kende men als Johan Theuwissen en in de rest van het verhaal noemen we hem Johan.

Hij liet zich in 1930 naturaliseren tot Nederlander en het jaar daarop trouwde hij met Tecla (Tecy) van der Werff. Mevrouw Galdermans, Sientje van der Werff was een tante van Tecla.

In feite betekende het dat Pieter Jan Theuwissen door zijn naturalisatie, zijn huwelijk met Tecla van der Werff en de definitieve vestiging in Sappemeer niet meer beschouwd kan worden als een teut.

In 1941 kocht Pieter Jan Theuwissen van zijn schoonvader de vroegere scheepswerf en het terrein aan de Zuiderstraat 16 te Hoogezand. Van de gemeente werd het aangrenzende terrein gekocht, gelegen aan de Noordersingel 18.

Door de oorlogsomstandigheden kon Jan Clijsters in 1940 niet meer naar Sappemeer terugkeren. Toch bleef hij tot zijn overlijden (1945) vennoot. Met Pieter Jan Theuwissen was hij in feite de laatste teut.

Na de Tweede Wereldoorlog ging het weer goed met de zaak. De loods op de werf werd omgebouwd tot modern pakhuis voor opslag van zaden.

STAATSBLAD

VAN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN.

(N°. 437.) **WET** van den 29sten November 1930, houdende naturalisatie van J. J. van Atteveld en 19 anderen.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRACIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat *Johann Jakob van Atteveld* en 19 anderen aan Ons een verzoek om naturalisatie hebben ingediend, met overlegging — wat betreft de in artikel 2 genoemden voor zooveel doenlijk — van de bewijsstukken, bedoeld in art. 3 der wet van 12 December 1892 (*Staatsblad* n°. 268), op het Nederlandschap en het ingezetenschap, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 31 December 1920 (*Staatsblad* n°. 955);

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

De hoedanigheid van Nederlander wordt bij deze verleend aan:

- 13°. *Peter Leonhard Rijnders*, geboren te *Lüttel-forst-Waldniel (Pruisen)* den 20 Januari 1898, wever, wonende te *Lüttel-forst-Waldniel (Pruisen)*;
- 14°. *Peter Joseph Schunk*, geboren te *Hauset (Eupen)* den 31 October 1878, manufacturier, wonende te *Heerlen*, provincie *Limburg*;
- 15°. *Peter Jan Theuvsissen*, geboren te *Caulille (België)* den 11 Februari 1906, zaadhandelaar, wonende te *Sappemeer*, provincie *Groningen*;
- 16°. *Gertrude Auguste Sophie Una*, geboren te *Utrecht (Utrecht)* den 31 December 1908, zonder beroep, wonende te *Utrecht*, provincie *Utrecht*;
- 17°. *Jakob Weismann*, geboren te *Katzweiler (Beieren)* den 29 Mei 1881, opzichter 1ste klasse bij den dienst der postbestrijding, wonende te *Petalongan (Nederlandsch-Indië)*;

Lijst van genaturaliseerden

KAMER VAN KOOPHANDEL EN FABRIEKEN VOOR GRONINGEN KANTOOR VEENDAM

VERKLARING

De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Groningen, kantoor Veendam, verklaart, dat bijzins de inschrijving in haar Handelsregister van de vennootschap onder firma: *Gebroeders Driess*, gevestigd te Sappemeer, Noorderstraat, 83 sedert 31 December 1929 als venoot van de genoemde firma staat ingeschreven de heer

PETER JAN THEUVSISSEN,

geboren op 11 Februari 1906 te Caulille, Belgisch-Limburg, Nederlandsch, wonende te Sappemeer, Noorderstraat no. 83, terwijl als verdere venooten staan vermeld *Leo Augustin Joseph Galsdam*, Zuiderstraat 83, Sappemeer en *Johannes Maria Christiaan Dijkstra* te Hre (Valgië), sijnmaal no. 1.

Veendam, 6 April 1944.

De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Groningen, kantoor Veendam:

P. J. Theuvsissen

Secretaris.

Luges f. 1,-.
Reg.-nr. 75.

*aanfeh. Driess King
Kamer van Koophandel Groningen*

*Verklaring van de Kamer van Koophandel
Veendam, 1944*

Na het overlijden van Leo Galdermans (1955) werd de compagnie ontbonden. Vanaf nu beheerde Theuwissen alleen de zaak, maar de familienaam Dries bleef bestaan (“Gebr. Dries”).

In de zomer van 1955 werden de gebouwen uitgebreid en werd een nieuw woonhuis gebouwd aan de Noordersingel (18).

De beide zoons, Jan en George werden in de zaak opgenomen en voor hen werden twee woningen aan de Noordersingel gebouwd (nr. 14 en 15).

Het familiebedrijf richtte zich volledig op de verkoop van eigen teelt, het Westerwoldse landgras. Om over voldoende rassen te beschikken werd in 1967 een licentie afgesloten met de N.V. Kweekbedrijf C14 in Ottersum (L).

In 1968 werden beide zoons medevennoot. De handel breidde zich uit over grote delen van Europa. Op 3 oktober 1970 was Johan Theuwissen 50 jaar in functie.

In het jaar 1972 nam Johan Theuwissen afscheid van de zaak en dat had gevolgen voor de organisatie van het bedrijf.

Op 1 april 1972 vond de definitieve koppeling plaats met de N.V. Kweekbedrijf CIV te Ottersum. Het kweekbedrijf nam de aandelen van Gebr. Dries over en de firma werd voor 100% een dochterbedrijf.

Hoogezand-Sappemeer

De heer P. J. Theuwissen 50 jaar
en oudste firmant Gebr. Dries

Zaterdag 3 oktober 1920 trad de heer P. J. Theuwissen in dienst van de firma Gebr. Dries. Hij is thans de oudste firmant van het bedrijf, dat aan de Hoofdstraat (zuidzijde) te Hoogezand is gevestigd. Een halve eeuw heeft de heer Theuwissen zich gewijd aan de zaadteelt en zaadhandel.

Naast zijn dagelijkse werkzaamheden maakte hij zich ook verdienstelijk voor de Dragsport in Hoogezand-Sappemeer alsmede voor het culturele leven in de gemeente.

Heden, zaterdag 3 oktober, wordt in verband met het gouden jubileum van 3-5 uur in hotel Faber te Hoogezand een receptie gegeven.

In Ottersum werden de zaden gekweekt; de aan- en verkoop en de behartiging van alle commerciële belangen vonden plaats in Hoogezand.

Kort daarop werd de vennootschap Dries in onderling overleg ontbonden en omgezet in een “Besloten Vennootschap”.

De naam van het bedrijf werd ook aangepast: “Dries Zaden B.V.”

In 1973 verhuisde het bedrijf naar de Middenstraat 17-21, voormalig “Koeneman en Zonen”.

Binnen korte tijd overleden Jan Theuwissen (febr. 1985) en Johan Theuwissen (mei 1985).

In hetzelfde jaar bestond de firma Dries 150 jaar. Ondanks de droevige gebeurtenissen stond men op gepaste wijze stil bij dit jubileum. Vooral de kwaliteiten van Johan Theuwissen werden belicht door de directeur van het kweekbedrijf Zelder (de nieuwe naam van het kweekbedrijf in Ottersum). Hij werd geprezen om zijn betrouwbaarheid en zakeninstinct.

Het overlijden van Jan Theuwissen betekende een aderlating voor het bedrijf. Hij was de centrale figuur in de zaak, hij regelde de interne zaken. George was meestal op reis.

In 1988 werd besloten het hele bedrijf naar Ottersum over te plaatsen.

George bleef werkzaam als hoofd in- en verkoop in Sappemeer.

Toen hij in 1996 in de VUT ging, werd daarmee een periode van meer dan 150 jaar afgesloten.

Alleen de naam “Dries Zaden B.V.” op de voorgevel van het voormalige bedrijf aan de Middenstraat is overgebleven.

Literatuur:

Gebr. Dries. J.P.Theunissen 1974

Camaeraeden in Coopmanschap, Teutencompagnieën uit Kalille- 18de-20ste eeuw, 2008, Fons Evens.

Informatie van internetpagina's

(Met dank aan George Theuwissen voor de boeken en de extra informatie)

Wij wensen u een prettige kerst.

Foto 1935.

Interview met Leo van der Werff

Wil van Hout en Frens Jonker

Dit affiche was gericht aan de Nederlandse jongeren om zich te melden als vrijwilliger voor de strijd tegen de Japanners in het bezette Nederlands-Indië (1944-45).

Niet lang daarna werden wederom oproepen geplaatst om als vrijwilliger te vechten in Indië, niet meer tegen de Japanners, maar tegen de opstandelingen.

Een niet onaanzienlijk aantal vrijwilligers meldde zich aan. Eén ervan was Leo van der Werff (Leonardus Marinus), geboren op 28-1-1925 aan de Meesterslaan in Westerbroek.

Als jonge jongen had hij een opleiding gevolgd, die hem geschikt moest maken om uiteindelijk bij zijn vader aan het werk te gaan in de aannemerij.

Heel veel vertelt Leo niet over zijn jeugd. Al spoedig komt het gesprek op zijn tijd in Indië.

Even een stukje geschiedenis vooraf:

Het was zo, dat op 15 augustus 1945 de Japanners hadden gecapituleerd en dat op 17 augustus de jonge nationalist Sukarno en Hatta de onafhankelijke republiek Indonesia hadden uitgeroepen. Het duurde enige tijd voordat men zich in Nederland realiseerde wat de consequenties waren van deze proclamatie. Immers de informatie uit het Verre Indië was lang onderweg. Het zal duidelijk zijn dat de Nederlandse regering uiteindelijk pijnlijk getroffen was toen het nieuws doordrong. Hoe slecht het moment ook was, zo vlak na de capitulatie van Duitsland, één ding werd al gauw duidelijk: deze eenzijdige actie van Sukarno c.s. werd niet geaccepteerd.

Militair ingrijpen werd noodzakelijk geacht. Het meest doeltreffend was vrijwilligers te werven en die al vast naar Indië te sturen om de rechten van het koninkrijk terug te winnen en de opstandelingen te verdrijven.

Leo v.d. Werff

Zoals gezegd Leo van der Werff uit Westerbroek, en met hem nog een aantal jonge mannen uit hetzelfde dorp meldden zich aan. Zo vlak na de Tweede Wereldoorlog was de infrastructuur in ons land nog niet hersteld. Het vervoer naar Breda, waar men zich officieel moest aanmelden verliep gebrekkig. Via het verzamelpunt aan de Hereweg in Groningen werd men op Canadese vrachtauto's vervoerd naar Breda.

Na anderhalve maand kreeg men uniformen. Ze waren nu echt "soldaat". De opleiding kon beginnen.

Die opleiding werd gegeven in Engeland. In Hoek van Holland schepte men in op een landingsboot. Via Londen reisde men naar Wolverhampton en daar kon de opleiding van start gaan.

Het was wel even wennen, alles gebeurde in het Engels. Er ging best wel eens wat fout. De opleiding duurde uiteindelijk zes maanden.

Ze kregen nog bezoek van Prins Bernard, voor vele jonge recruten een voorbeeld!

Nu zou de lange reis naar het Verre Oosten kunnen beginnen. Even terug naar Westerbroek om afscheid te nemen van de familie was er niet bij. Voor de familie Van der Werff bleef het niet bij één Indië-ganger. Zoon Herman vertrok kort daarna als dienstplichtig soldaat naar Indië.

Leo werd ingedeeld bij de Infanterie..., de vrijwilligers uit Groningen, Friesland en Drenthe vormden één bataljon (...).

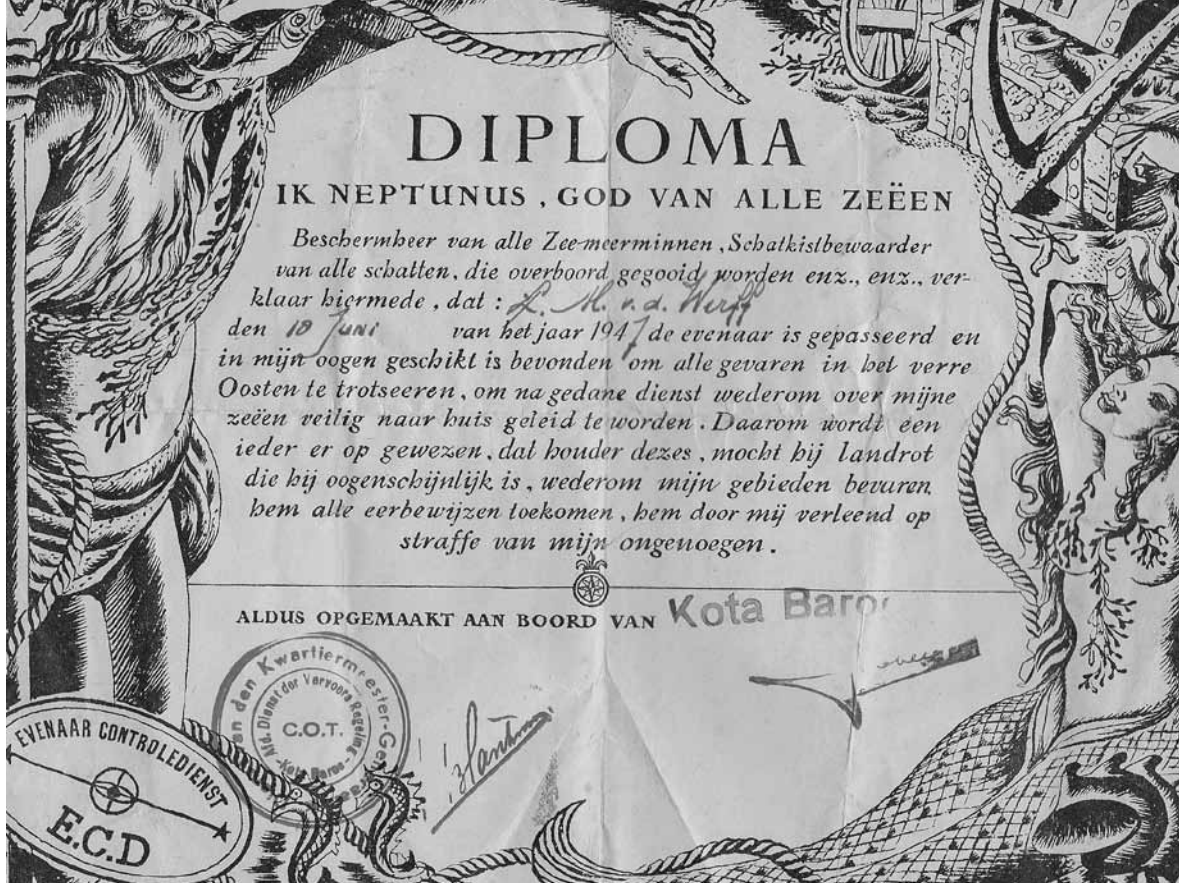
Men schepte zich in op de Kota Baroe, een Liberty schip.

Van de reis herinnert Leo zich in ieder geval nog heel goed, dat hij behoorlijk zeeziek werd. Gelukkig was de Kota Baroe een snelle boot en duurde de reis niet langer dan vijf weken. Men voer door het Suezkanaal en er was onderweg wel het één en ander te zien. Zo niet, dan kortte men de tijd met kaarten.

Als erg onplezierig ervoer Leo het wassen met zout water. Het eten was goed, dat was een geluk.

Heel bijzonder waren de vliegende vissen, die ze zagen onderweg. Ook het aanleggen in Aden ziet Leo nog goed voor ogen. Er moest daar water getankt worden en in tussentijd probeerden kooplieden hun waar aan de man te brengen en aangezien de recruten, die één keer per maand soldij kregen, over geld beschikten, zal er wel het één en ander zijn aangeschaft.

In Indië aangekomen, werd men ingekwartierd in Zuid-Sumatra, midden in de rimboe. Het betrof een buitenpost, die bezet moest blijven. Daar is Leo dan ook de hele tijd (drie jaar) ingekwartierd gebleven.

Het meeste gevaar, aldus Leo, kwam van de *ploppers* (ploppers waren republikeinse opstandelingen, die zich manifesteerden als gevaarlijke scherpschutters). Ondanks het feit, dat ze licht bewapend waren vormden ze geduchte tegenstanders.

Men bracht daar in het kamp hachelijke uurtjes door; soms was het radiocontact verbroken terwijl men een paar uur achtereen beschoten werd. Zo gebeurde het een keer, dat ze ontzet werden door Nederlandse soldaten, waarvan de commandant Edske Smit uit Westerbroek bleek te zijn.

Leo hoefde niet op patrouille, want hij was kok. Het was roeien met de riemen, die men had. Rijst was natuurlijk voldoende voor handen. Aardappelen werden in blik aangevoerd, ze waren zo onsmakelijk, dat Leo de blikken onaangeroerd liet. De vis in blik was bedorven, evenals de rode bieten (ook in blik).

Omdat de verhouding met de dorpelingen gewoon goed was handelde men met die mensen en beschikte men over voldoende producten. Als tegenprestatie hielpen de Nederlandse soldaten de dorpelingen aan medicijnen e.d.

Dat de verhouding met de plaatselijke bevolking goed was bleek ook uit het feit, dat er onderlinge voetbalwedstrijden werden georganiseerd.

Boekbespreking

Tussen belofte en teleurstelling bloeide een nieuw bestaan.
Het verhaal van de Molukse gemeenschap in Hoogezand-Sappemeer

Daan Hulsebos

Sejarah Maluku

Deze bespreking gaat over een boek dat in een beperkte oplage is uitgegeven en alleen via de gemeente verkrijgbaar is, zolang de voorraad strekt.

Op 27 november 2009 was in het gemeentehuis van Hoogezand-Sappemeer de presentatie van het boek "Tussen belofte en teleurstelling bloeide een nieuw bestaan", het verhaal van de Molukse gemeenschap in Hoogezand-Sappemeer geschreven door gemeentearchivaris Teade Smedes.

Het is het eerste boek over de integratie van groepen nieuwkomers in de afgelopen jaren in de gemeente Hoogezand-Sappemeer. De bedoeling is dat er soortgelijke documenten volgen met betrekking tot o.a. Surinamers, Turken en Marokkanen.

Het boek behandelt niet alleen de integratie, ook de geschiedenis en de cultuur van deze bevolkingsgroep komen ruimschoots aan de orde. Voor wat de integratie betreft, gaat het boek voor een groot gedeelte over de situatie in Foxhol, waar in 1961 meer dan 120 Ambonezen, zoals de Molukkers in Foxhol werden genoemd, neerstreken.

In 20 speciaal voor hen gebouwde nieuwbouwwoningen werden ze gehuisvest. Het was trouwens een gedwongen verhuizing. Vanuit de Carel Coenraadpolder bij Finsterwolde, waar de Molukkers meer dan 8 jaar hadden gewoond in een barakkenkamp werden ze onder dwang gesommeerd hun barakken te verlaten. Het protest tegen de verhuizing was mede gebaseerd op beloftes die in het verleden waren gedaan richting deze bevolkingsgroep met betrekking tot terugkeer. Uiteindelijk zijn de Molukkers onder politiebegeleiding in een 3-tal bussen vervoerd naar Foxhol.

Ofschoon het wel even wennen was voor de Molukse bevolking in Foxhol, ging de integratie voorspoedig. Dit was mede te danken aan de gastvrijheid van de Foxholster bevolking. Op dit moment wonen er nog een handvol Molukse gezinnen in Foxhol. Van de eerste generatie zijn de meeste overleden en van de volgende generaties zijn er vele naar elders vertrokken.

We mogen stellen dat Teade Smedes er in is geslaagd de integratie van de Molukkers in Hoogezand-Sappemeer en in het bijzonder in Foxhol op een voortreffelijke wijze vast te leggen en in beeld te brengen, want het boek bevat vele foto's.

Na de uitreiking van het boek is aansluitend de expositie "Sejarah Maluku" geopend. Een tentoonstelling met foto's en teksten beschikbaar gesteld door het Museum Maluku in Utrecht. Het toont de historische achtergronden van de Molukse gemeenschap in Nederland, aangevuld met foto's uit het gepresenteerde boek.

De expositie is nog open tot 29 januari 2010.

Veenkoloniaal Museumprijs

Op 15 november 2009 werd ter gelegenheid van de Winkler Prinsdag de Veenkoloniaal Museumprijs uitgereikt aan de gemeentearchivaris van Hoogezand-Sappemeer, Teade Smedes.

De prijs wordt toegekend aan personen of instellingen die in grote mate hebben bijgedragen aan het populariseren van de Veenkoloniale geschiedenis.

De prijs werd uitgereikt door prof. dr. Maarten Duyvendak in het Veenkoloniaal Museum te Veendam.

Namens de redactie van Pluustergoud willen we Teade langs deze weg van harte feliciteren met het ontvangen van de Veenkoloniaal Museumprijs.

Teade Smedes tijdens zijn dankwoord uitgesproken na de overhandiging van de prijs.

(Geen) puzzel

Okkie Smit

Helaas is onze vaste puzzelmaakster Janet van Weeren deze keer, wegens (te) drukke werkzaamheden er niet in geslaagd een puzzel voor dit nummer te maken. Hopelijk lukt het haar voor Pluustergoud nr. 31 wel weer om tegemoet te komen aan de wensen van de puzzelliefhebbers onder onze lezers.

De oplossing van de vorige puzzel was: Noordwillemskanaal.

Uit de vele goede inzendingen is die van Evert Luiken, Stadhouderslaan 82, 9602 GD Hoogezand als winnaar getrokken. Proficiat! Binnenkort zal ons bestuurslid Gerda Grissen u de boekenbon ter waarde van € 15,- overhandigen.

Herinneringen aan kleuterschool “De Klimroos” (5)

Lien Dekker-Verver

Per 1 januari 1953 werd ik benoemd tot leidster aan de kleuterschool te Martenshoek. Deze school was gevestigd in het voormalige schoolhuis aan de Spoorstraat (Noord) naast de lagere school. Ik meen dat dit de H.E. Buurmaschool was. Er waren in deze woning 3 vertrekken die dienst deden als schoollokaal: de voorkamer, de achterkamer en de grote tuinkamer. Deze diende ook als speellokaal. Het pand staat er nog (hoek M. Veningastraat-Spoorstraat) en is al weer jaren in gebruik als woonhuis.

Alles was erg primitief. De vloeren hadden vrij brede naden, de “toiletten” waren buiten en waren zgn. “tonnetjes”. Deze moesten regelmatig worden leeggehaald. Dat gebeurde door de gemeente. De jongens plasten in een “goot”. Na een half jaar ging ik naar de nieuwe herbouwde school aan de Parkstraat, met, nieuw aangebouwd, een speellokaal. In deze school waren echte w.c.-tjes en voor de jongens urinoirs. Dat was geen succes. De vloeren waren van ruw beton, dus niet schoon te krijgen. De urinoirs werden vervangen door w.c.-tjes en er werden muurtjes tussen geplaatst. Later werd alles betegeld en dus veel beter schoon te houden.

Als de kinderen op 4-jarige leeftijd op school kwamen, heb ik ze eens laten tekenen. Deze tekeningen nam ik in en bewaarde ze, voorzien van naam en datum. Na 1 of 2 maand (en) liet ik ze weer tekenen. Ook deze tekeningen nam ik in en bewaarde ze. Dat heb ik twee jaar gedaan. Nu kon men de ontwikkeling gedurende die jaren volgen. Toen de kinderen van school gingen kregen ze de tekeningen mee. Het commentaar was niet van de lucht. **Dat** hadden ze niet getekend, **dat** was “kriebeltje kras”.

Omstreeks de jaren 60 werd het kleuteronderwijs veranderd. Er werd een schoolwerkplan gemaakt, zodat we in groepjes begonnen te werken. Een poppenhoek, zandtafel, verfbor-den aan de muur, een bouwhoek enz. De kinderen mochten kiezen wat ze wilden doen. Spelen, zingen, vertellen en klasseggesprek bleven. Deze veranderingen hebben zich na mijn periode voortgezet. Ik heb een bezoek gebracht aan de school en vond van werkles-sen niet veel meer terug. Er wordt nu gewerkt met de nieuwste materialen, want vlak na de brand in februari 2008 moest alles nieuw worden aangeschaft. Men werkt nu met thema's. Het thema was: “aan tafel”, naar aanleiding van de kinderboekenweek. Alles wat met eten te maken heeft, wordt behandeld. Er wordt zelfs gekookt! De adjunct-directrice (hoofd van de kleuterschool) heeft mij toegezegd dat ze in een artikeltje in Pluustergoud wel iets wilde vertellen over de huidige methode.

Ook heb ik nog een bezoek gebracht aan de oude school. Er was nog veel te herkennen. De kapstokjes zijn allemaal nog aanwezig, evenals de lokalen (alleen zijn de plafonds deels verlaagd), de plaatsen waar de borden hingen, de smalle gang langs de lokalen, zelfs het raampje in de klas, zodat je de leerlingen bij de toiletten in de gaten kon houden. De toiletjes zijn deels verwijderd. Het speellokaal is in meerdere ruimtes verdeeld.

Daar vond ik niets herkenbaars terug.

De zandbak is er nog wel. Erg leuk om terug te zien. Ook is er nog gesproken over de grote boom op het schoolplein. Deze zou ter ere van een heuglijk feit in het koningshuis zijn geplaatst. Troonsbestijging Wilhelmina of geboorte Juliana?

Tijdens het naar huis gaan van de kinderen om half vier, was er wel eens een jongen bij de school, die zich vervelend gedroeg. Eén keer kreeg ik hem te pakken aan zijn jasje. Hij maakte zijn jasje los, armen naar achteren en ik stond met het jasje in de handen. Enige tijd later was hij er weer en weer deed hij vervelend. Ik kon hem grijpen en draaide zijn arm op de rug. We sloten hem op in het berghok. Toen we naar huis gingen openden we het berghok, de vogel was gevlogen. De trap stond tegen de muur en hij was via het raam, dat boven de muur zat, verdwenen.

Tot besluit nog een leuk antwoord van een kind. Janny komt altijd trouw op school. Ze is een kind uit een groot gezin. Op een morgen is ze er niet. 's Middags is ze weer aanwezig. Ik vraag haar of ze ziek is geweest. "Nee Juf, ik had een gat in mijn koes". "Dus je bent naar de tandarts geweest?", was mijn vraag. "Nee juf, mijn moeder moest hem eerst nog stoppen". Ik moest even nadenken. Ook kreeg juf een keer een "verkaldenssnoepje" aangeboden. Het Gronings in Nederlands vertalen viel niet mee.

Deze foto is van 1963.

Mevr. Dekker kent de namen niet meer. U wordt uitgenodigd namen door te geven aan de redactie van Pluustergoud. In een volgend nummer zullen die namen dan worden vermeld. Hopelijk komen er veel reacties binnen.

'Erfgoed van Sappemeer in het geding'

Historische Vereniging wil meedenken over Lidl

Door René Otterloo

SAPPEMEER ■ De Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer wil de projectontwikkelaar die in hartje Sappemeer de nieuwe supermarkt Lidl gaat bouwen op andere gedachten brengen.

Het bestuur van deze vereniging vindt het uit historisch perspectief niet acceptabel dat er op deze locatie aan de doorgaande Noorderstraat een 12 meter hoog complex verrijst.

Het gaat de club aan het hart dat het historisch lint door Hoogezand en Sappemeer steeds meer wordt aangetast.

"Het is veel te bombastisch", zegt bestuurslid Okkie Smit. "Het pand wordt 12 meter hoog. De monumentale woning eraansteek met inclusief de schoorsteen 9 meter. Er is gewoon onvoldoende rekening

gehouden met de directe omgeving."

De historische vereniging zal de gemeente ook in kennis stellen van haar pogingen richting de projectontwikkelaar.

En zo ontspint zich zo langzamerhand een zekere affaire in Sappemeer, want de eigenaresse van de bedoelde monumentale woning – het vroegere VVD-raadslid Ansjie Bodewes – heeft inmiddels een sloopvergunning aangevraagd voor haar karakteristieke pand anno 1896. Dat heeft afgelopen week, nadat dit nieuws bekend werd, voor nogal wat opschudding gezorgd in het dorp.

De gemeente Hoogezand-Sappemeer laat weten dat het graag in gesprek wil met mevrouw Bodewes. Wethouder Frans Luijckx (lokaal Centraal) liet vorige week in deze krant weten dat hij niet gelooft in daadwerkelijke sloop door Bodewes.

De wethouder koerst aan op een onderhoud, maar de eigenaresse komt hoogstwaarschijnlijk niet op andere gedachten.

"Hij heeft mij gewaarschuwd voor de hoge kosten, doordat ik ook moet aantonen waarom het pand gesloopt moet worden", zo regaert Ansjie Bodewes. "Nou, dan betaal ik die toch. Bovendien vond ik zijn reactie in de krant ongepast. Zo van: mevrouw Bodewes gaat die woning toch niet slopen. Hij gaat dus blijkaar voor mij denken."

Okkie Smit van de historische vereniging: "Wij zijn weliswaar geen directe betrokkene, maar we komen als belangbehartiger wel op voor het intact houden van het historische erfgoed in onze gemeente. We signaleren dat dit in het geding is met de nieuwe Lidl. Zoals het nu gaat, had het niet gemoeten. En een deel van de bevolking denkt daar ook zo over."

Het bestuur van de Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer e.o. meent zich af en toe te moeten uitspreken over actuele zaken m.b.t. de plaatselijke geschiedenis. Soms verschijnen er derhalve in de media dergelijke berichten.

Mit voader noar vrouger

Henk Puister

Zel k die ais vertellen hou of t der vrouger wel nait heerging? heurde k voak uut voader zien mond. As kind wol k baaide oren wel ais dichtedrokken van aal dij vrouger – was – alles – beter – proat. Mor mit de joaren word k der aal meer nij noa.

Dou k op punt ston om noar hom tou te goan en taiken zien ervoarens over doudestieds op, mishottjede haile boudel. Pa wui noar zaikenhuus brocht, doar e drij weke blieven mos wegens perblemen in zien bovenkoamertje. Dou vervoarde hai noar verzörgenshuus om bie te kraben en op te klandern. Slichtweg: wekenlaank kon hai nait prakkezaiern en nait proaten. Mor pa kreeg kop weer deur t helster, ridt zuls weer auto en vanmirreg kin drokke boas t even wachten. Hai het ons aalbaaident n kop thee inschonken en stekt van wale: “Woar zel k ais begunnen. Zeg t mor.”

“Bie t begun”.

“Van zeuven juli 1924 bin k,” zegt e. “In Schewol (Schildwolde) bin k op legere schoule west. Dou noar ambachtsschoule tou in n Daam (Appingedam). Duurde twij joar dij oplaaiden. Op t older van vieftien joar kwam k bie mesienefabriek aan Maaint Venengoastroade op t Hoogezand te laande. Wie mozzen motors in kustvoarders baauwen. Oorlog brook uut. Duutsen namen schepen in beslag en wie haren doan waark.

In zummer van 1940 kwam k bie boerensmid Smit in Helm (Hellum) aan t waark...”

“...Boerensmid Smid?” vroag k hom noa en k neem n slok thee.

“Joa. Dij smid haitde touvalleg Smit. Mit n ‘t’ op t ènde, hur. Laandbaauwwaarktugen dij stokkend waren muiken wie weer kloar. In dij joaren haar elk dörp n stok of twij, drij smederijen. Veur dag en daauw heurdest lu in waarkploatse op aambolt haauwgen mit koegelsgeweld. Lewaai heurdest deur t hail dörp hèn, mor gainaine kluig der over. Men was der aan gewoon. Tegenswoordeg zollen minsen op hoge bainen n klacht indainen goan vanwege geluudsoverlast...”

“...Dat denk ik ook wel...”

“...Veul peerd - en woagens en bodekoaren zagst bie t pad. Bakker, gruinteboer, melkboer, schilleboer, aalmoal reden ze mit peerd en woagen. Sikkom elk dörp haar n melkfabriek. k Zai ze zo weer veur mie: kezemoakers en bottermoakers in heur widde jazen op waarkvlouer. Melkrieder hoalde smörgensvroug melkbuzzen op, dij boer veur bie weg hènzet haar en hai brochde ze noar melkfabriek tou. En den nam e lege buzzen mit weerom noar boer. Zo ging dat, jong.”

Ik schrief vlieteg op wat voader mie vertelt en k vroag: “Mor... Eh... Even over joen waark bie boerensmid, hèn... Wat staait joe doar nou nog van bie?”

“Bie smid doar k aarbaidde wuiren ook fietsen verkocht en repereerd,” antwoordt hai mie en hai zet intied zien stoule in loie ligstaand. Laankuut ligt ol man mie aan te gappen op proatstoule en hai gaat wieder: “k Wait nog best, kwamen ais twij ol doames, zai woonden bienkaander in...”

“...Wat..? Kon dat aal vrougerjoaren..?”

Ol gaat deur of het e mie nait verstaan: “Ik zee, dat der kwamen twij ol vraauwlu aanlopen en dij aine, k vergeet t nooit weer, dij ruip van: ‘Wie willen n fietse bie joe bestellen! Ik mout aine hebben mit n voutenstilholder, hur!’ Eerste fietsen dij der waren haren n vaast taandwiel aan t achterrad, most waiten. Pedoalen bleven mor in t ronde goan, ook al trapdest nait. Dat waren deurtrappers.”

“Wuirst doar den nait muide van?” is mien vroage.

“Dat wil k die vertellen wezen. Dat mins ruip uut van: As k mie uitvoaren loat den bleiven mien bainen aal hèndeweer goan, k Word der waarkelk woar maaltreten van. ’s Oavends op bèrre bin k nog aan t fietsen, Oaltje hèn. Komt mor gain ho aan. Haalve nachten heb k der last van. En Oaltje ook, k Heb t slim te stellen mit dij deurtrapzakte van mie. Doarom mout k van joe n nije fietse hebben mit n voutenstilholder! En k mout der ook n inpoester bie hebben!”

“n Inpoester? Nooit van heurd ja,” kom k mien pa der tussen.

“Och, dat ol mins bedoulde n fietspompe. Mit zo’n ding poest doe ja wind in baanden en doarom zee zai der tegen van inpoester. Snapst hom?”

“Vind k n schiere vondst,” is mien zeggen. “Wil k onthouden.”

“Schrief mor op,” zegt pa. Ik maggel al.

“Zai wol n fietse mit n freewheel, n vrijwiel dus en nait aine mit n vaast taandwiel. Mit n carbidlaanteern derveur. Zo’n laanteern beston uut twij potten. Aine veur carbid en aine veur wotter. Onderste pot mos carbid in en aan bovenste pot zat n kroantje dijst stellen konst en den drupde wotter op carbid. Zo ontston der gas. Deur n buisje luip t gas noar n pitje en wolst pitje aansteken den most eerst laanteern van veuren opendraaien om der bie te kinnen. Mor mien oom Maarten ...”

“...Meerten zeker?”

“Nee. Wie zeden Maarten. Dij dus, was in stikkeduustern n moal bie t pad op n oavend dou hai markde dat e zunder wotter zat. Was gain sloot of zokswat in de buurt, dat wat dee dij loze gaaie? Hai pise der van boven in.”

“Oom Maarten kon goud kuren zeker? Want aans liekt mie t mor n graimerij en n swieneboudel tou.”

“Doar konst oom Maarten wel mit geworden loaten,” is t dreuge antwoord. “Waren veul meer dij t zo deden in duustern.”

t Is n zetje stille in koamer. Allain mien pènne waarkt zok uut noade om pa’s verhoal vaaste te leggen. Den zegt hai: “Ast destieds in ale vrougte van d mörgen op t rad deur t dörp hèn reedst kwamen heerleke bakkersgeuren die in d muide.”

Ligt n vluus van wênsteghaid in zien broene ogen. Verlaangst noar vrouger gruit zuitjesaan... “Doan Folkertsmoa tou ons dörp uut, was mie aine, hur. Hai waarkde bie n transportbedrief en was ale doage mit peerd en woagen op sjaauw. n Poar dikke woepsterds van trekpeerden haar e. Twij Belgen. Aine haar n schaive kont...”

“...n Schaive kont...? Hou kon dat den?”

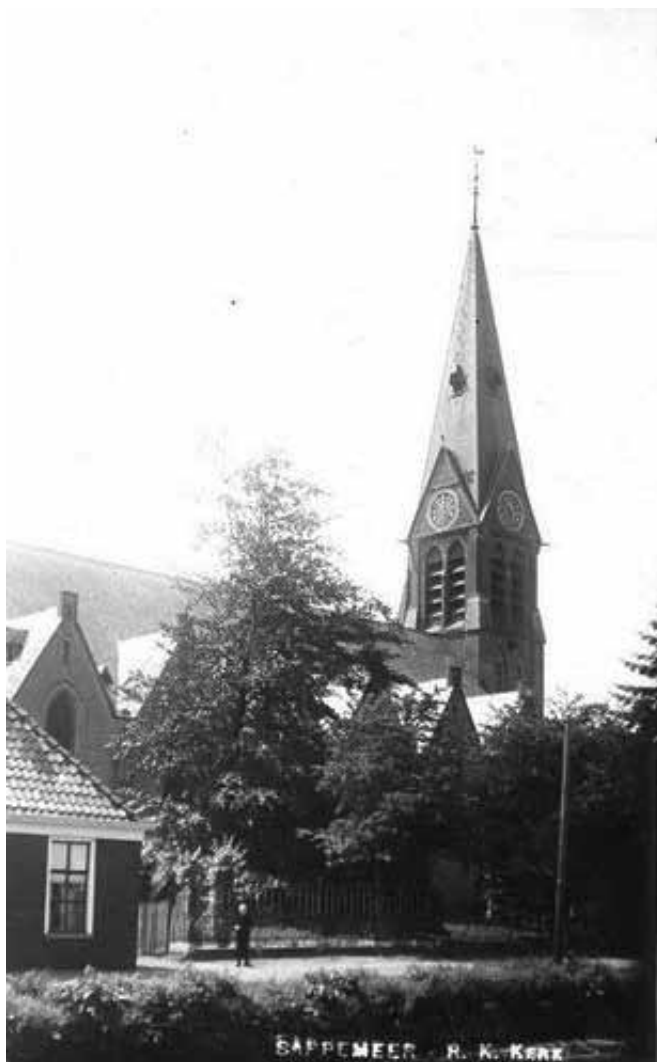
“Dat wait k n’t, hur. Was e mit geboren. n Ofwieken, zeg mor. Doan Folkertsmoa hoalde jutezakken vol groan van boeren op en brochde haile brut noar Korenbeurs tou in Stad. Mor zien boas vond dat Doan te laank onderwegens was en onnaaierde van Doan mos mor n schip hebben om groan mit vot te bringen. Den kon proam in Helmsterkenoaltje liggen en Doan kon wel in veuronder sloapen. Mor dat ston Doan laank nait aan. Hai bölkde van: Niks dervan! Ik bin n peerdeman en gain schipper! Toch mos t aangoan. Mit opdracht van zien boas kwam e bie smid en hai vruig of wie hom n kaggel moaken wollen, zodat e bie winterdag nait van kolle vernikkeln zol. Mor hai keek tou kop uut as n pachter. Tegenzin leesdest hom van t gezichte of. Wie mozzen vuurvaaste stainen in kaggel mezzeln. Kaggel wui op n haandkare zet en ik mit Doan mit noar zien proam om kaggelpiepen aan te sloeten. Doan pakde kaggel veur t lief en luip dermit loopplaanke op. Hai was haalverwege en begunde te reren van: Ik kin hom nait meer holden! Help mie! Ik hold hom nait meer! Joa, hur: kaggel plompde tussen wale en schip in t wotter. Doar was hom t net om te doun vanzulf.”

Pa begunt der mit smoak om te lagen. “Hou loat is t aigenlieks. k Wil nog even om bosschop noar supermaart tou, veurdat t sloetienstied is.”

“Mit rollator, zeker?”

“Mit schoefkare, joa. Mag t? Wie proaten wel ais weer as doe zulf vieventachtteg bist.”

As ik op mien fietse langs bomen in heur schitterend haarfstklaid noar huus tou trap, den wil t laid “Het dorp” van Wim Sonneveld mie mor nait uut de zin. Zachies zing k t deuntje veur mie uut.

Het ontstaan van de gemeente Hoogezand-Sappemeer en de kerkelijke Nederlands Hervormde gemeenten

H.J. Ham

De redactie ontving van de heer H.J. Ham uit Hoogezand een artikel met bovenstaande titel. Het eerste deel treft u aan in deze editie van Pluustergoud het tweede deel zal worden geplaatst in het volgende nummer.

De Oorsprong

In de Veenkoloniën is het woord ‘kolonie’ geen negatief begrip; het is een levensvatbare nederzetting, waar oorspronkelijk geen bevolking aanwezig was.

In de 11de eeuw werd door de Frankische koning Hendrik IV een gebied rond het huidige Groningen in leen gegeven aan de bisschop van Utrecht, met het recht van tolheffing en munt en de plicht de vrede te handhaven (dat laatste zou in de Ommelanden in de volgende eeuwen nog een zeer zware opgave worden).

Een groot gebied rondom Groningen had geen zeedijken en stond dus bloot aan eb en vloed en het liep des winters veelal onder water. Oost-Groningen, gelegen tussen de Hondsrug en tot ver in het tegenwoordige Duitsland was het zogenaamde Bourtangere Moor; een moerasgebied, ontstaan op een harde zandbodem, dat het regenwater niet doorliet. Hierop vond veenvorming plaats door een eeuwenlange begroeiing van veenmossen, planten en wollegras. Hierdoor zijn dikke lagen veen ontstaan van 3 tot 8 meter. Door ontwatering kon dit veenpakket tot 60 cm of meer inklinken.

De stad Groningen begon al in een vroeg stadium het belang van het veengebied in te zien. De stad liet kanalen graven voor afwatering van het gebied en voor het vervoer van turf naar de stad. Het hele gebied van de huidige gemeente Hoogezand-Sappemeer werd eigendom van de Stad en Ommelanden.

De burgers van Groningen, die in het veen gingen werken, werden beschermd door een bepaling in het ‘Stadboek’: *“So welck onser borger mit wyve en kinders ses weken mitter kost buyten der stadt wonet, daermede verliest hie sine borgerschap, uitgeseckt die thoe Wolde varen torff toe graven, ofte dergelijcken”* (Wolde is Kropswolde).

Deze bepaling is al ver voor het ontstaan van Hoogezand en Sappemeer tot stand gekomen (begin 1600). Kropswolde en Westerbroek, aan de rand van de gemeente waren al in de Middeleeuwen een kerkelijke gemeente. De eerste turf werd gegraven bij het Zuidlaardermeer in ‘Cropswolde’ door monniken uit het Aduarder klooster.

In het jaar 1536 komt Goerecht onder het bewind van de stad Groningen, hieronder vallen o.a. Kropswolde en Foxhol.

In 1594 wordt Groningen door de Prins van Oranje Maurits ingenomen en het wordt hiermee lid van de Staten van Holland (dit is de Reductie van Groningen). Zowel Groningen als de Ommelanden krijgt 1 afgevaardigde in de Staten van Holland. Tevens komt hiermee

een einde aan een zeer onrustige periode in dit gewest, met vele twisten tussen Stad en Ommelanden.

De Reductie van Groningen hield onder meer in dat *'Binnen Stadt Groeningen gheen andere religie geexerceert sal worden dan de gereformeerde religie'*. Kropswolde werd het centrum van een klassikale ring, waaronder Sappemeer en Hoogezand vielen. In Sappemeer kwam een eerste kerkelijke bijeenkomst in 1627 in een huis van Tjark Wibens te Sappemeer en daarna in een bijzonder huis in Kleinemeer.

Het bestuur van de stad over Goorecht en het Oldamt blijft bestaan (de zogenaamde Stadsjurisdictie).

In ditzelfde jaar 1594 gaan de eigendommen van het klooster over naar de Stad en de Ommelanden. Het betreft zeer uitgebreide landerijen en vele gebouwen.

Na een mislukte poging van de 'Rhijnse Compagnie' om kanalen te graven en turf te produceren begint Groningen zelf een kanaal te graven; dit kanaal is in het jaar 1617 tot Sappemeer gereed gekomen. Hiermee is het vervoer van turf naar de stad verzekerd; de stad ging hierop accijns heffen en verder werd door het stapelrecht goed aan deze activiteiten verdiend. Het stapel recht was een recht van de Stad om het merendeel van de handelsproducten van de Ommelanden en de Veenkoloniën verplicht op de stapelmarkt in Groningen aan te leveren en daar te verkopen. Een lucratieve zaak voor de Stad wegens het heffen van belasting.

Er was inmiddels veel brandstof nodig voor verwarming en het bakken van stenen voor de uitbreiding van de stad. In de volgende jaren werd het kanaal tot Winschoten doorgetrokken. Door het natuurlijke hoogteverschil kon het 'Sapmeer' worden afgetapt, via de Hunze stroomde het water naar de zee. Daarna kon het grote Bourtanger Moor worden verveend en vervolgens ontgonnen. In de periode tussen 1630 en 1640 kocht de stad gronden langs het Winschoterdiep van de Provincie ter hoogte van het huidige Sappemeer en Hoogezand en kreeg daardoor de jurisdictie over dit gebied. Door de stad werd een ambtenaar aangesteld in Sappemeer, die de rechten en belangen van Groningen behartigde volgens het Oldambtster Landrecht.

Van allerlei streken kwamen nieuwe bewoners naar deze kolonie, namelijk uit Duitsland, Friesland en zelfs uit Zwitserland, om hier hun geluk te beproeven.

Een rapport (1808) uitgebracht door de Landdrost Hendrik, Lulof Wichers sinds 1807 Drost en van 1810-1813 Prefect van het Departement Wester-Eems aan Koning Lodewijk, Napoleon:

“Hoezeer nu in dit Departement volkomen gebrek aan brand- en timmerhout is, bestaan daarentegen hier te meer Turfgraverijen zo uit lage als hoge venen. Het product van deze vooral hoge venen gevoegd bij het product der landbouw, kunnen in dit Departement, als twee hoofdbronnen beschouwd worden van der Ingezetenen bestaan en welvaart. De regering der stad Groningen heeft in het begin der 17e eeuw deze hoogst nuttige en industrieuze Source (bron) der hoge venen

beginnen op te delven en met grote kosten ondernomen om de moerassige gronden van Sappemeer af te tappen en te doen opdrogen door het aanleggen van kanalen. De stad heeft deze venen achtereenvolgens jaren afgegraven, de turf daarvan doen vervoeren en die afgravingen uitgebreid. Dezelve regering is op het gelukkig denkbeeld gevallen om de onderliggende ruwe zandgronden (dallen) in een soort erfpacht aan particulieren te verkopen, met verband van zekere voorwaarden tot bemesting van deze dallen het stadsstraatgruis te kunnen gebruiken zodat alle deze ruwe zandgronden langs die weg in welige weiden en korenvelden herschapen zijn en die thans de bloeiendste koloniën en de dorpen Sappemeer en Hoogezand met de daaronder behorende streken Kleinmeer, Kalkwijk en andere welke tot in het Oldambt voorlopen opleveren.

Op dit voorbeeld aangemoedigd zijn in de 17e eeuw in en uitlandsche Compagnie-Schappen en personen begonnen dit voorbeeld te volgen. Daaruit zijn bloeiende dorpen Veendam en Wildervank geboren. Enz.”

De Kerken

De vreemdelingen brachten diverse godsdiensten met zich mee en al gauw werden in de veenkoloniën doopsgezinde en baptistenkerken gebouwd. In 1655 werd in Sappemeer een Gereformeerde kerk gebouwd door de stad Groningen. (De naam “Gereformeerde Kerk” werd gebruikt voor de Staatskerk in de Republiek der Verenigde Nederlanden tot het jaar 1816. Koning Willem I wijzigde in dit jaar bij Algemeen Reglement de naam in “Nederlands Hervormde Kerk”).

De bewoners van ‘Het Hogezaant’ waren voor het kerkbezoek aangewezen op deze kerk in Sappemeer, die in 1657 in gebruik was genomen. Al spoedig bleek dat de predikant van Sappemeer het niet meer kon bolwerken en in 1667 werd door de raad van Groningen besloten ook een kerk in Hoogezand te laten bouwen. Een tweede reden voor het bouwen van de kerk was, dat Hoogezand met zijn diepen zover van de kerk in Sappemeer af lag, dat de ingezetenen nauwelijks op tijd in de kerk konden komen.

De Damkerk

In de Resolutie van 26 augustus 1667 wordt toestemming verleend tot het ‘timmeren’ van een nieuwe kercke tot meerdere communiteit door ijveren tot het saligmakend woordt ende voorplanting van de ware gereformeerde christelijke religie. De Burgemeester ende Raadt geresolveert ende goedt gevonden, dat de kercke ende pastorie wordt getimmerd op het aanwijzen van de Directie van de Burgemeester Ten Berge (bewoner van het buiten Vredenberg) en de Raadsheer van Nijeveen (bewoner van het buiten Overwater).

In de vergadering van 31-08-1667 van de Staten van Stad en Lande komt de stad met het voorstel tot bouw van een kerk in Hoogezand. Er wordt besloten dit plan uit te voeren en elk lid zal daartoe bijdragen, de stad Groningen en provincie Groningen elk 800 guldens, terwijl de predikant jaarlijks uit des lands kas een traktement van 300 guldens zal genieten. Tevens heeft de stad Groningen besloten 200 gulden ter beschikking te stellen van de inkomsten uit de kloostergoederen te Ter Apel.

De kerk dankt zijn naam aan de dam in het Winschoterdiep, die omstreeks het jaar 1958 is gelegd, de Damkerk.

Op 21-02-1668 wordt nog besloten aan de “Pastor” (zo werd de predikant toen vaak genoemd) jaarlijks 2 voeren stadsturf als toelage toe te kenen. Het ontbrekende geld voor de bouw zal uit de vermogens van de ingezetene worden moeten gevonden.

In 1668 hebben Burgemeesters en Raad nog besloten, ter geregelde uitoefening van de godsdienst, ofschoon er nog geen kerk was gebouwd, één van de kleine klokken van de A-toren uit Groningen, ter zwaarte van 278 pond, en ter waarde van 166 gulden en 16 stuivers aan de gemeente van Hoogezand te schenken. (De secretaris schat de waarde van de klok hoger in door de toevoeging: ‘Zijnde onder de waardije van 200 gulden).

De klok is geplaatst in een klokkentoren op de begraafplaats. In het jaar 1943 is de klok door de Duitse bezetting ingevorderd t.b.v. de wapenindustrie.

Wat was in die tijd een gemeente zonder klok?

Ik (de klok) nodig om ter godsdienst te gaan,

Ik kondig 't werk en rusttyt aan

En geef van vreugt ook teken

't versterven en begravingsstond

Ik aan de levenden verkond

Geef acht dan op mijn werken”

Volgens een torenklok in Appingedam.

(overgenomen uit: ‘Hervormd Hoogezand-Sappemeer’ van 01-11-1968, geschreven door de heer G.G. Wolthuis.)

Het nu volgende is overgenomen uit een verslag van de heer J. de Boer, voorzitter restauratiecommissie in 1980/1981.

Voordat de kerk was gebouwd werd de eerste predikant al beroepen in het jaar 1668 (het jaar waarin de gemeente is gesticht), namelijk Ds. Henricus van Byler, voorheen predikant in Noorddijk.

De kerkdiensten werden voor het gereedkomen van de kerk in een schuur of particulier huis gehouden. Hier komt waarschijnlijk de aanduiding van de kerk als "schuurkerk" vandaan.

De kerkenraad vergaderde in de beginperiode in het Posthuis (later Hotel Roelfsema en Faber).

Ook is omstreeks die tijd besloten een begraafplaats af te palen (de huidige plaats aan de Knijpslaan) met een weg daarnaast. Een klokkentoren zal worden gebouwd met daarin de reeds vermelde geschonken klok uit de A-toren.

Op 15 november 1669 maakt Burgemeester ten Berge van Groningen een 'reise' naar het Hoogesandt om aanbesteding te doen van het resterende van het gat daer de kercke staen soll, met zandt gevult worde'.

Hij reist in twee dagen met schipvracht heen ende weder.

De bouw van de kerk ligt dus niet voor 1670. Nadere gegevens hierover ontbreken.

Bij nader onderzoek bleek dat in een resolutie van de Stad en Raad van Groningen, d.d. 7 augustus 1669 is besloten dat de 'Plaats' mag worden afgebroken ten behoeve van een kerk op het Hogezaant. Dit bevestigt het vermoeden dat op deze plek al een boerderij heeft gestaan (in Friesland spreekt men van een 'boerenpleats' en in Groningen wordt een boerderij ook wel met 'plaats' aangeduid. Bij de restauratie is in de muur, waar de preekstoel staat, een houten balk aangetroffen. Het is een balk die veel wegheeft van balken die in boerderijen werden verwerkt ter versteviging van de muren.

Uit het Caertboek van Sappemeer van 1691 blijkt dat de kerk vergeleken met nu een halve slag gedraaid stond. De oude gebinten van de oorspronkelijke schuurvorm zijn bij de laatste restauratie terug gevonden.

In het begin van de 18e eeuw bleek de kerk te klein voor het toegenomen aantal bezoekers. Hoogezand breidde zich vrij snel uit door toename van verschillende bedrijven, zoals scheepsbouw en aanverwante bedrijven.

In het jaar 1734 werd de kerk aanzienlijk uitgebreid. De nieuwe aanbouw is aan de zuidzijde van de kerk duidelijk waar te nemen door de rode kleur van de stenen. De oorspronkelijke gele stenen waren kennelijk niet meer voorhanden. Voor de verbouwing heeft de stad Groningen een lening verstrekt van 2500 gulden

In het jaar 1728 is nog een nieuwe pastorie gebouwd aan de Kerkstraat, ten westen van de kerk; eveneens met een lening van de stad.

Na de Tweede Wereldoorlog is deze woning weer afgebroken en heeft plaats gemaakt voor het huidige parkeerterrein.

De voormalige Pastorie

De huidige consistoriekamer annex kerkelijk bureau is de voormalige pastorie.

In het raadsbesluit van 1667 werd namelijk toestemming verleend tot het bouwen van een kerk en gelijktijdig ook voor een pastorie. De pastorie werd aan de kerk gebouwd; het is één van de mooiste van de provincie. Het gebouw heeft een middentop, een ingezwenkte halsgevel (bepleisterd) met aanzetkrullen en kuifstuk. De kerkeraadskamer heeft een zeldzame schouw uit de bouwtijd; ook in de voorkamer bevindt zich een schouw.

De hoofdingang van de voormalige pastorie is tijdens de restauratie (1980/1981) voorzien van oude plavuizen, afkomstig uit de genoemde kamers. Oorspronkelijk was er een gele en een groene kamer, in overeenstemming met de kleur van de betegelde vloeren.

Tijdens de restauratie is de schouw in de kerkeraadskamer geheel hersteld en voorzien van een bijbelse voorstelling. De tekst onder de voorstelling op de schouw in de kerkeraadskamer is van Matth. 17 vs. 3: ‘Plotseling verschenen aan hen Mozes en Elia, die met Jezus in gesprek waren’.

De oude bedsteden zijn verwijderd. Naast de schouw bevonden zich twee diaconie kastjes, die echter achter het behang zijn verdwenen. Ook de keuken werd gemoderniseerd; er zijn aanwijzingen, dat hier een kleurrijke inrichting is geweest met een open haard en daarboven een fraaie schoorsteenmantel.

De Kerkbanken

In 1733 besloot de stad een herenbank in de kerk te bouwen voor uitsluitend gebruik door raadslieden van de stad. Kosten hiervoor waren 733 Carolische guldens en 18 stuiver.

De fraaie Raadsbank bevindt zich aan de zuidzijde van de kerk, met daarboven aangebracht het wapen van de stad.

Bovenstaand wijst op de macht van de stad Groningen. Ook hadden zij het mede-collatie-recht, oftewel het recht tot benoeming van een predikant. Dit mede-collatierecht ontstond doordat zij een gedeelte van het bedrag voor de bouw van de kerk hadden betaald.

De invloed van de stad Groningen op de kerk is in het jaar 1810 beëindigd bij Koninklijk Besluit van koning Lodewijk Napoleon, waarbij alle kerkelijke gebouwen onder het beheer en ten laste van de kerkelijke gemeenten zijn gekomen. Tevens werden de gemeenten volledig eigenaar ervan.

Aan de buitenkant van de bank was een apart zitplaatsje gemaakt voor de koetsier van het rijtuig waarmee enkele raadsleden van de stad soms kwamen om een kerkdienst bij te wonen.

Al eerder hadden de bewoners van het buiten Vredenburg een eigen bank. Bij raadsbesluit van 1667 had Burgemeester Ten Berge het recht gekregen voor eigen kosten een vrouwen- en mannenbank te laten timmeren in de kerk.

Deze bank, aan de westzijde van de kerk, wordt Gerlaciusbank genoemd, naar de latere bewoners van Vredenburg.

Boven de bank prijkt hun Alliantie-wapen, namelijk dat van Antonie Garlacijs en Adriana Sophia van Persijn. Verder was er nog een aparte bank voor de dienstboden. De borgbewoners hadden een aparte toegangsdeur tot de kerk; binnentreden tussen het gewone volk was beneden hun stand.

Bronnen

De Groninger archieven

Het verhaal van Groningen, door Jan de Vries

Groninger Veenkoloniën van H.J. Top

Diverse artikelen van de hand van dhr. J. de Boer

Groningse Almanak 1955, artikel Mr. G.N. Schutter

Met dank aan mevrouw N.W. de Boer, de heer T. Terbijhe, de heer Tj. Van der Ploeg en de heer J.H. Frese.

Uitg. van D. Klein, Sappemeer.

Zelfde plaats, andere foto (18)

Gerrit Stuut

Sappemeer-Zuiderstraat, omstreeks 1900

Het Winschoterdiep met Zuiderstraat ten westen van het Westerhooghout.

Links op de foto de werkplaats van klompenmakerij Boswijk.

Op de wal en in het Winschoterdiep liggen de boomstammen, bestemd voor verdere verwerking. Op de plaats van het huis met de steigers is thans de Huisartsen Groepspraktijk Sappemeer gevestigd. Het huis westelijk gelegen van het huis met de steigers was het woonhuis van de familie Boswijk. Tussen de beide huizen was het Boswijksstraatje gelegen. Dit straatje liep eerst in zuidelijke richting, boog vervolgens af in westelijke richting om tenstotte, via het Boswijkslaantje, in noordelijke richting weer uit te komen op de Zuiderstraat nabij Café Kruijer. Aan het straatje en het laantje, niet zichtbaar op de foto, stonden woningen en rijen kamers. Het Boswijksstraatje en -laantje, zijn genoemd naar de aldaar wonende familie Boswijk.

Uitgave: D. Klein, Sappemeer

Collectie: G.J.Suut – nr. 33

Sappemeer – Noorderstraat-zuidzijde, anno 2004

De Noorderstraat in westelijke richting met links op de foto Autoschadebedrijf Van der Heide.

In het vijfde pand van links (met langwerpige ramen) de Huisartsen Groepspraktijk Sappemeer (Noorderstraat 104). De ten zuiden van de Noorderstraat gelegen, in de jaren tachtig van de voorgaande eeuw ontwikkelde, woonwijk is genoemd naar de voormalige klompenfabrikant Boswijk.

Collectie: G.J.Stuut – nr. 192-24a

Wie (her)kent mensen op deze foto?

Klaas Pepping, bestuurslid van de Historische Vereniging Schildwolde/Slochteren, vraagt om informatie over de mensen die op onderstaande foto staan (deze foto stond in Pluustergoud nr. 26, december 2007, pagina 31).

Hij weet dat op de foto de oma van zijn vrouw staat. Die oma heet Elizabeth Mulder, (geboren in Kropswolde). Haar man, ene Alberts, is gestorven aan de Spaanse griep en zij verhuist met twee kinderen, Jacob en Lammert naar het burgerlijk armenhuis aan de Kerkstraat in Hoogezand. Jacob Alberts is de vader van mevrouw Pepping. Lammert was geestelijk gehandicapt, is in Groot Bronswijk in Wagenborgen terecht gekomen en daar overleden.

Weet u namen? Geef die dan s.v.p. door aan: Klaas Pepping, Hoofdweg 120, 9619 PH Froombosch, tel.: 0598-392218.

De geschiedenis van Harkstede-Scharmer

Henk Nieborg

De Burgwal, aflevering 1: langs Westerbroek

De Borgweg is momenteel een smalle verbindingsweg tussen de Bieleveldslaen en de Roodharsterlaan enerzijds en de Rijksweg langs het Winschoterdiep bij Kolham anderzijds. Aan de andere kant van het Winschoterdiep ligt nog een stukje: de Korte Borgweg. De Borgweg werd tussen 1940 en 1950 doorsneden door het Nieuwe Winschoterdiep. Dit is echter een klein restant van eens een belangrijke beschermingsdijk langs ons gebied. De zogenaamde Burgwal begon op het hoger gelegen Foxham (een deel van het kerspel Kolham, bij Foxhol) en liep op de grens tussen Scharmer en Westerbroek naar ongeveer de plek van het begin van de Bieleveldslaen. Daar maakte de Burgwal een bocht en liep verder op de grens tussen Harkstede en Engelbert naar Ainkomhörn, vlak voor Ruischerbrug. In de bocht bij de Bieleveldslaen lag aan de Westerbroekster kant een nederzetting: Endmark, vandaar de bocht. De Burgwal en ook de Borgsloot maken hier een rare bocht om de boerderij van Weender, terwijl van oudsher de Borgweg langs en over het erf van Weender liep. Hier begon ook de Benningsloot. Langs de Burgwal liep de Borgsloot, van Foxham af als een klein stroompje tot bij Ruischerbrug als een behoorlijk kanaal. Eveneens liep over de Burgwal een weg, helemaal van Foxham naar Ruischerbrug. Het gedeelte tussen Bieleveldslaen en de aansluiting van de Hoofdweg aan de Borgsloot is rond 1850 al verdwenen. Maar we zijn er nog niet: de Burgwal liep vanaf Ainkomhörn aan de noordoostzijde van Ruischerbrug verder in de richting van Thesinge, aan de andere kant van het Eemskanaal en het Damsterdiep. De Burgwal had hier een zijtak: De Botterdörst die doorliep in de Grasdijk. De Burgwal vormde hier de scheiding tussen Garmerwolde en Thesinge enerzijds en aan de andere kant Noorddijk. Dan loopt langs de Burgwal een water genaamd Het Geweide.

De taak van de Burgwal is – net als de betekenis: bergen – duidelijk. Onze landen moesten worden beschermd als laagliggend land tegen het water uit de hoger gelegen streken en vooral tegen het water van de Hunze. Als het vele water uit Drenthe afkomstig over de dijken van de Hunze dreigde te stromen, zaten wij beschermd achter de Burgwal. Reeds in 1301 wordt de Burgwal al genoemd, in een acte van het Generale Zijlvest der Drie Delfzijlen:

Vonnis in een geschil tussen de ingezetenen van Garmerwolde enerzijds en het klooster Ten Boer en de ingezetenen van Ten Boer en Hemerwolde anderzijds over het onderhoud van de dijk, Burgwal geheten, 1301.

A., abt van Bure [Ten Boer], Gayko Gaykinga, Bevo Liudamena en de overige rechters of “athaman de Aftersilfestenge” (zijlrechters van de Acht Zijlvesten) verklaren, dat rechters uitspraak hebben gedaan in een geschil over het onderhoud van de dijk, geheten Burgwal,

*tussen de ingezetenen van Gedmerawalda (Garmerwolde) enerzijds en het klooster van Bure met de ingezetenen van dit dorp en die van Hemthrawalda
Kaart met de Burgwal van linksboven naar rechtsonder (Hemerderwolde) anderzijds.*

Ontstaan van de Burgwal

Wanneer de Burgwal is ontstaan, is onduidelijk. Dit is mogelijk al bij de ontginning van het gebied, zo rond het jaar 1000. Maar omdat de Burgwal eveneens de grens is tussen het Gorecht en Fivelingo, de Groninger landschappen, kan men denken aan de tijd van Karel de Grote. Keizer Karel had zijn land ingedeeld in zogenaamde Gouwen. De naamgeving GO-recht en FivelinGO doet daaraan denken. Karel de Grote werd keizer in het jubileumjaar 800, maar of de Burgwal ook zo oud is?

De scheiding tussen Fivelingo en Gorecht was een grens op vele gebieden: staatkundig, kerkelijk, rechtskundig en waterstaatkundig. Aan de oostkant, de streek Scharmer-Harkstede, lag het gebied Scharmer Delfzijl. Maar water laat zich niet sturen.

Waarschijnlijk omdat de stad Groningen via het Schuitediep het water uit de Hunze omleidde met als doel water in de stadsgrachten te krijgen, kwam de waterafvoer van de landen langs de Hunze in problemen. De Stad ligt vrij hoog, zeker ten opzichte van de gebieden oostelijk van de Stad, zoals Engelbert, Euvelgunne en de Stadshamrikken. Daardoor steeg het waterpeil in de Hunze en ook in het Schuitediep.

Daarbij kwam dat de oude loop van de Hunze, ook genoemd Selwerderdiepje, dat tussen Engelbert en de Stad doorstroomde, langzamerhand dichtgroeide en verzandde. Kortom, men zocht een andere afvoer van het water in het gebied tussen de Burgwal en de Hunze.

De inlatingen van Westerbroek in het Scharmerzijkvest

Inlatingen, meervoud, want Westerbroek is in gedeelten ingelaten. De problemen werden zichtbaar zodanig groot, dat eerst een deel van de Westerbroekse landen werd toegelaten tot het Scharmer Delfzijk. Daartoe moest de Burgwal worden opengebroken in die zin, dat het Westerbroekster water door Scharmer heen naar de Scharmer Ae kon stromen.

Daarvoor werden een tweetal zogenaamde watersloten aangelegd, waarvan het onderhoud voor rekening van de ingezetenen van Westerbroek kwam.

De juiste datum van de zogenaamde “inlating” is nog niet gevonden, maar was in ieder geval voor 1450. In 1449 is er een: *Akte van overdracht aan de Acht Zijlvesten van land te Westerbroek voor de aanleg van een nieuwe dijk, met onder andere bepalingen over het schouwen van de Emmerdijk en het ruiden van de Borgsloot, 1449.*

Uit het boek: “De Wolden en het water”, door W.A. Ligtdag: “In een charter van 1449 wordt door een zekere Abel Heynema aan de Acht Zijlvesten een strook land overgedragen om daarop een nieuwe dijk aan te leggen. Het ging om een dijk van ongeveer 650 meter lengte, gelegen tussen Westerbroek en Engelbert. Deze moest de iets noordelijker gelegen dijk tussen de beide kerspelen vervangen.”

De conclusie daaruit mag zijn, dat er een dijk aangelegd wordt door de Acht Zijlvesten, waarin deelgenoot is het Scharmer Zijlvest. En deze dijk zal dus te maken hebben met de afwatering van een deel van Westerbroek naar de Scharmer Ae. Immers voordien viel Westerbroek niet onder het Scharmer Delfzijl. Welke landerijen onder Westerbroek dat zijn? Te denken valt aan het gebied tussen de Burgwal (Borgweg) en de Oudeweg door Westerbroek. Immers de Oude Weg door Westerbroek staat op de oude kaarten vermeld als “Oude Dijk” en diende ook ter kering van het water van de Hunze.

De tweede inlating

Naderhand is er nog een akte, met de volgende inhoud:

Akte van overeenkomst tussen de scheppers van het Scharmerzijlvest en de eigenerfden van Westerbroek over de afwatering van de landen gelegen tussen het trekpad, de Westerbroekse dijk en de weg, 1675, met aantekening over de hoogte van het te betalen zijlschot, 1677.

De volledige inhoud luidt:

Extract uit het boek genaamd Het regt der Drie Delfzijlen berustende ter secretarie van het Zijlvest der drie Delfzijlen waarin onder andere op folio 80 wordt gevonden hetgeen volgd.

No. 24. Contract tusschen de Scheppers van Scharmer Zijll ter eenre; en de volmagten van Westerbroek over zeeker uitwateringe van landen tusschen het Trek-Padt en de Westerbroekse dijck gelegen.

Arnold van Nieveen, Borgemeester in Groningen, tot Eenrum, peterbuijren, Westernijlandt ende Grijskerke op de Ruige Waard cum annexis Joncker ende Hovelink betuigen met desen openen verssegelden briefff, dat voor mij persoonlijk gecompareert ende gekoomen zijn de E. E. Heeren Derk Clant, Berhard Julsingh, pompeus Smith, Johan Brants en Johan Ridder Schepperen van Scharmer Delzijl ter eener, en de Heer rekenmeester Cebes Werumeus ende de E. Jacob Schoonveld als volmagt hebbende van de Westerbroekse eijgen-erffden, in dato den 14den Maij 1674 bij mij gesien ende geleesen ter anderen zijde. Bekanden ende belijden elck in zijn qualite hoe dat zij veraccordeert ende eens geworden

zijn oer zeeker uitwateringe van landen tusschen het Trekpadt ende de westerbroekse dijk en de weg geeegen, in voegen ende manieren hierna beschreven.

Eerstelijck sullen de gevolmagtigden gehouden wesen op hare kosten te procureren bij de Heeren Borgemeesteren en raadt in Groningen dat alle zijlen, tillen, pompen ende waterlossingen, wat namen die ook mogen hebben, uit de Trekweg genoomen ende dat de gaten wederomme digt gemaakt worden, soo dat daar geen water kan door ofte overloopen uit het Schuitendiep.

Ten tweeden sullen de gevolmagtigden op haar kosten leggen veer ofte vijff pompen een voet ofte anderhalf, loops nae aanwijsinge der Heren Schepperen te weten een in de Engelberder dijk tegen de nieuwe sloodt over, twee in de Westebroekse dijk bij de Heer Werumeus plaatse, drie bij de plaatse van de weduwe van wijlen de Heer raadsheer Swartte, vier bij de plaatse van Roeleff Sjabbes, ende de vijfde bij de plaatse van de Heer raadsheer Scherff, ofte anders in de Engelberder ofte Westebroekse dijken daar het met onderlinge goedvinden van de Heeren Schepperen ende de geïnteresseerden Ingelanden van de Westebroek tot meenste voordeel en de minste schade kan geschieden. De pompen zullen met sleutels geplaatst worden, op dat die konnen toegedaan worden, zoo verre het Trek-padt mogte koomen door te breeken offte overloopen, ter tijdt het selve weder geremdieert is, opdat de landen door de welke het water moet passeeren niet geïncommeert worden en grote schade komen te lijden.

Ten derden sullen de Westebroekse eijgen-erffden een offte meer buirregteren mogen stellen, die nauwe opzig zullen nemen, dat de pompen wel onderhouden worden, ende zoo dezelve daarin mogten manqueren zullen de Heeren Schepperen haar zulks anseggen ende zoo zij dan nog mogen nalatig zijn de pompe op haar kosten laten maken ende verbeteren, jaa gantsch na vereijch van zaken laten vernieuwen zonder dat de Heeren Schepperen de ingelanden van Westebroek zullen mogen breuken offte van haar enige vacatientrecken: voor welke beneficium de gevolmagtigden eens voor al aan de Heeren Schepperen van jeder matt zullen betalen tot seven hondert twalf matten en t negentig roeden gerekent een ducaton ende alle jaar twee stuijvers zijlschott van jeder matt zonder verhoginge offte verminderinge subject te zijn. Deeze penningen zullen betaald worden op twee termijnen als voort Duijsent gulden, de de rest op Maij ankomenen daar voor zij haar in qlte als vooren verobligeren sonder argelist.

In oirconde der waarheid hebbe ick Borgemeester en Jonker en Hovelink opgemelt ddesen met mijn aangebooren zegel en Naams onderschrijvinge bevestigt in Groningen Ao. Sesteinhondert vijff en seventich den sesten Juli.j

Edog hebben de Heeren Derk Clant op den vijftienden, Cebus Werumeus den een en twintigsten en Berhard Julsingh den drij en twintigsten Julij daar an volgende belijenge gedaan.

A. van Niveeen.

In dorso:

Volgens binnen geschreven verseegeeling bekeene wij onder geschreeven in onse qualiteit door de E. volmagten gecontenteerd ende voldaan te zijn Exempt wegens de armen van Engelbert drij matten ende weegens die van Westerbroek drie vierendeels daar off zij een ducaton per matt moeten betalen haar zinnen geremiteerd, mits nogtans jaarlicks de andere ingelanden twee stuijvers Brabants.

Actum den 15 december Ao 1677.

Onderstont: D. Clant, J. Ripperda, B. Julsingh, P. Smith, J. Brandts.

Collat accordat Get.W. Laman, secretaries.

Hier worden dus opnieuw landerijen van Westerbroek afwaterend op de Scharmer Ae, nu ten zuiden van de Oudeweg. Een en ander zal te maken hebben gehad met het aanleggen van het Winschoterdiep tussen Waterhuizen en het Foxholsterbosch in 1635, waarbij de Westerbroekster Maden werden afgesneden van Westerbroek. Het nieuwe stuk kanaal zorgde voor een kortere verbinding, anders moesten de schepen over de Hunze en het Foxholstermeer.

De beschermdijken

Zoals boven is gesteld, werd de Burgwal door een aantal sloten doorsneden, maar tevens werd er in Westerbroek een nieuwe dijk aangelegd, die op zijn beurt werd doorsneden. Dat maakte de situatie in Scharmer-Harkstede riskant bij hoog water in de Hunze.

Over de beveiliging is in de loop der tijden ook wel een en ander te doen geweest, zoals blijkt uit de volgende stukken:

1. Om de aanleg van een schipsloot mogelijk te maken.

Extract uit het protocol der Acten en resolution van de E.E. Schepperen der drie Delfzijlen.

Extraordinaire vergaderinge eeneger heeren Schepperen ten huize Focko Luitjes in Groningen.

Jovis den 25 November 1652

Op het versoek van die Heer Borgemeester J. Tjassens ende consorten Eigenerfden te Westerbroek, versoekende dat sijn E.E. ende consorten mugte worden geaccondeert om te doorsteeken die Olde Zijlvesterdijk om off te tappen eenig waeter uit seker sloot derwelke sijn E.E. ende consorten wolden laten opschoonen ende verwijden om deselve te appropieren tot een schip sloot, waar bij het zijlvest in het minste gheen interesse sal koomen te lijden mijt praesentatie dezelve dijk op sijn E.E. ende consorten lasten wedderom doen maken hyr over gedelibereert zijde, hebben de E.E. heeren Schepperen dit versoek sijn E.E. ende consorten geaccondeert ende dit alles sonder consequentie.

Collat: Accord S. Gockinga, secret.

Achter op de omslag:

Berigt wegens de schepperie van de Stadshamrik op de overgegeven klagten van den caspellieden van Westerbroek rakende het zuidelijke der dijk.

2. Het verleggen dan wel verhogen van een voetpad.

Extract uit het protocolder acten en resolution der E.E. Schepperen der drie Delfzijlen

Extraordinaire vergadeeringe der E.E. heeren Schepperen van Scharmer Delfzijll

Lunae den 29 januari 1655

Is ter vergaderinge binnen gestaen de geswooren Abel Daphens (Paphens?) versoekende dat bij deezen gerigte moeste worden geaccordeert die Olde dijk door te snijden ende het voetpad daar of te verleggen, op die eene zijt ofte cante an het westen, op die Heere wegh, het welke alleen solde strecken tot appropriteit van sijn hooft, waar bij het zijlvest off de ingesetenen van dien geen interesse van doorloop van waeter sollen koomen te lijden, onder praesentatie deselve dijk wedder op sijn eigen kosten te willen sluijten ten noorden aen de olde Dijk van Lauwerens Pieters erfgenaemen, ende ten zuiden an wijlen Heer Borgemeester Wijfferinks Olde dijk ofte huisstede soo Roeloff Janssen korffemaker voor deesen heeft bewoont, ende het voetpadt hoch en droog weeder leggen, ende nae zijlvester ordre schouwbaar vrije te onderhouden. Waar bij gehoort het rapport eeniger Heeren soo hyr van oculaire inspectie hebben genomen, bevinden dat het Zijlvest bij deese doorsnijdinge der dijk als ook het verleggen van het voetpadt niet is gegravert waar over gedelibreert sijn de, hebben de E.E. heeren Schepperen het gedaene versoeck sijn E een heiliglijk geaccordeert, met restrictie om dese acte soo wanneer haar EE mugten goetvinden ten allen tijden te revoceen.

Collat: Accord: S. Gockinga secret.

Maar men was het er niet altijd mee eens: Het opruimen van een dijk ging niet door!
Brief aan de Edelmogende Heeren Gecommitteerden, de dato 16-2-1756,
van de Hoge Justitie Camer van Stad en Lande tot de Saken van 't Fivelingo.

Vertoonen Uw edelmogende met schuldige eerbied de geswoorene Lammert Woeliesius en Roelof Lienders in qulte als gevolmagtigde van de verscheide Caspellieden tot Westerbroek hoe in t Noorderdeel van gemelde Caspel een Oude Dijk (Borgweg?) is leggende so waarschijnlijk voor meer dan seventig jaren heeft gedient tot schuttinge van water, maar sedert 't jaar 1675 (wanneer de ingelanden van Westerbroek voor ruim hondert ducatons van de Heeren Schepperen der Drie Delfzijlen sijn ingelaten om hun water langs bepaalde pompen vrij te laten lopen ingevolge inlatingsBrief in copia Sub A., deselve van geen de minste

nuttigheid of dienst om eenig water te schutten meer is geweest, nog ook bij menschen geheugen geschuttet heeft gelijk deselve ook nu in geen 30 of 40 haren door de Heeren Schepperen is geschouwt. Edog tot 't jaar 1748 door de zijvester Bode des maandags na St martinidag van sommige plaatsen 's jaarlijks 1 gulden 6 stuiver wegens gemelde dijk is afgehaalt, daar nogtans van 't meerendeel der plaatsen waar door voornoemde dijk is lopende niets is betaalt. Subcs alles geblijkende uit de attestatie sub B. Terwijl nu door de Heeren Schepperen van Scharmer Delfzijl ingevolge derselven overgave van den 18 Xber 1754 art 7 sub C voornoemde dijk nog als schouwbaar is overgegeven. Daar nogtans an het wel of qualijk onderhouden van deselve in opsigte van waterschuttinge niemant het geringste anbelang is hebbende, so is der remonstranten in qulte seer onderdanig versoeck dat voor gemelde oude dijk in 't Noorder deel van Westebroek niet weder onder schouw moge worden gebragt maar daar van mag blijven bevrijd.

Q.FR. (Quartier Fivelingo) Dr. H. Werumeus

Getekend:

Jan	Jan	Klaas
Cornellis	Harkes	Roelfs
Hendrik	Otte	M. Melles
Jacobs	Jans	
Warner	Harm	Schultes
Jans	Jans	
Peter	Jacob	Hinderikus
Jans	Hendriks	Peters

Maar hier kwam ook antwoord op van de Heeren Zijlvesten:

Edele Mogende H. Heeren Luitenant en Hooftmannen van de Hoge Justitie Camer van Stadt en Lande.

UEd. Mog: bij resolutie van den 25 Februari Jongst op den requeste van de geswooren Lammert Woelesius en Roeleff Leenders in qlte als gevolmagtigde van verscheidene carspellieden geintersseert bij het Zuiderlijk gedeelte der dijk van Westebroek ingedient op en tegens het p speciale order geëxhibeerde schouwregister van de Heren Schepperen van Scharmerzijl in der tijt gratieuselijk hebbende gelieven te requireren de belangen van de Schepper van gemelte zijlvest, zoo wordt vermeent dat gemelte klageren zich geheel ten onrechte zoeken te ontrekken de schouw van de oude Dijk in gemelte Carspel leggende. Om reedens wille, dat dezelve reeds voor datiem (datum) der inlaatinge deezer Landen onder de schouw en opsigt der Schepperen heeft behoort; en wel uithoofde van de brieff

van Graeff Edzard van den Jaare 1506 bij het antwoordt welke die van de drie Delfzijlen gequalificeert zijn Jaarlijks te schouwen de pendingen waarmede haar zijlvest beslooten is, gelijk sulx uit de copia van gemelte brieff sub A kan consteeren, dat nu dit een dijk off pendinge van het zijlvest destijdes is geweest kan door niemant worden tegen gesproken, en uit de inlaatingsbrief zelfs bij klageren gealligert consteren, en dat ook deselve werkelijk van de Heeren gecommiteerde schepperen off Dijkgreven is geschouwt, zal UEd. Mog: geblijken uit de acte off resolutie van den 1 Augustus 1622 annex sub B en voorts uit de acten en Consessien van den 20 November 1650, 25 November 1652, en 29 Januarij 1655, annex sub C D en E.

De Landen de welke tussen deze dijk en het Trekdiep inlaegen vervolgens bij Conventie van den 6 Julij 1675 door suppl: geallegeert, meede tot de Schermer Zijl zijnde ingelaaten, op zekere conditiōn daar inne vermeldt, zijn de zelve daardoor geen sints gelibereert van de schouw van gemelte dijk gelijk zulks uit derselve eigene consessie in hun request ter needer gestelt dat dezelve ad annum 1748 sijn geschouwt en daar van jaarlijks een zeker tantieme van sommige huizen betaelt hebben kan consteeren en is dese schouwingen wel en te regte geschiet aengezien het uit gemelte zelve geblijkt dat de toegestaene pompen, gedeeltelijk off alle zijn gelegd in gemelte dijk.

2do. Dat gemelte pompen sullen sijn gemaakt met scheutels, op dat bij doorbraake van het trekpadt, de oude Landen door het waeter en pompen deezer nieuws ingelatene niet mogte worden geincommodeert. Wenschende de berigterwel eens te weeten, wat voordeele dog de scheutels voor gemelte pompen zullen uitwerken indien de dijk waar in deselve leggen uitgegraeven, verwaerloost en zoo laag was, dat het waeter over deselve kon hene stromen, blijvende dus nog een pendinge tussen de landen van oudsher onder het zijlvest hebbende behoort en deeze nieuws ingelatene.

3to. Blijkt het regt der schouwit het volgende in gemelte contract, terwijl an de heeren Schepperen vrijheidt wort gegeven, wanneer de Buirrigheren naelaatig zijn in het hermaken der pompen dat de heeren Schepperen hen zullen mogen laeten anseggen deselve te repareren, en als dan sulks nog niet doende op hunne kosten laeten hermaken, Hoe kunnen nu e Heeren Schepperen weeten dat deselve in de dijk waar in zij leggen, in disordre zijn ten ij aen hun Edelh: het regt van schouwing is gedemandeert en overgelaaten. Edog dat daen Berigteren zulks competeert zal daar uit apadictice geblijken aengezien vervolgens geset wordt dat sulks zal geschieden zonder diesweegens te moogen breuken off vacatie te genieten.

Hoe kan men nu conditioneren eene exemtie van breuken, ten zij men het regt van breuken veronderstelte en hoe kan men het regt van breuken veronderstelle, sonde regt van schouwinge waar uit dan het regt van schouwinge volledig is bewezen.

Wel is waar Ed: Mog: Heeren dat dese dijk in verscheidene jaren tot geene waeterschuttinge heeft gedient, dog is sulx facti en neemt geen sints weg het oogmerk metwelke deselve is gelegd en waar toe deselve nog actueel moet dienen, diene deselve op dat hunne waeter de oude landen niet commodeere in cas van doorbraek der trekwegh off andersints, sulx zegt de conventie cesseert nu die reeden? Immers neen, de Trekwegh dien er geweest is, is er nogh, het is waar dat deselve numeskelijk hoger breeder sterker is, als anno 1675

maar sulks is buiten klageren geschiet egter sal niemant van hen durven verseekeren dat de trekwegh nog niet kan door breeken, en wat zou er dan van de Oude Landen worden indien deeze Dijk wierde genegligeert? Immers zou dat het gevolg zijn dat ze onder waeter loopen, en de andere ingezeetenenvan het zijlvest ongelukkig zouden worden door de negligentie van klageren, schoon dezelve verpligt zijn dese dijk off pendinge voor hen te houden, waar omtrent zij woonen door de inlaatingsbrieff, een Jus Quasitum hebben verkregen, en dewelke wegens het qualijk onderhouden der dijk en daar uit te vreesene schaede.

De damna infecto zouden vermoogen te ageren.

Wie zal aen haar Edele Mogende de Heeren Borgemeesteren en Raadt die de trekwegh in dier voegen alse nu is met immense kosten hebben laten leggen, kunnen constringeren, deselve in die staat altijd te houden? Alzoo weinig als de klageren zulx vermegen te doen, vermogen deselve de Oude Dijke te negligeeren en zigh het regt van schouw te onttrekken. Indien althans geheel en al pro presenti de dijk onnut mogt zijn, zo moet egter dezelve zijn en blijven, een slapens dijk voor de andere ingesetenen van het zijlvest en dus al cesseert het exercitium van schouw eens voor een tijdt, het zelve wordt egter daar door niet gemortificeert.

Dat men nu gemelte request nog vergroot met een klagte dat ieder jaar wegens deeze dijk van sommige huizen s afgehaelt 1 gl. 8 st., is iets het geen aen het gemeen te par-donneren is, maar behoorde den opsteller en vertekenar daar van beeter in de regten en gewoonten van zijn vaderlandt en het dorp waar in hij woont te zijn geverseert geweest na de mael boeasie? Gehadt heeft zulks ten koste van anderen te kunnen leeren, nademaal bekend genoeg is dat e dijkgreven uit hoofde der brieff van Graeff Edzarrd de anno 1506. Schouwende telkens op dag van schouwinge zijn gedestroeerd. En is sulks ook bij dezen geschied, zijnde bevoorens de heeren Schepperen in de Roode Haen door die van westebroek getracteert, dog die kosten van tijt tot tijdt vermeerderende is gemelte regt afgekogt en daar voor betaelt het contingent het welke tot 1748 opgebeurt en goedwillig betaelt is, gelijk sulks mede tot heeden bij de E.E. Hren van den huize farmsum en Amtman van termunten van temunten uit hoofde der selve dijkbrieff de dijken schouwend, is genooten, en opsigtelijk de eerst genoemde bij het nieuwe reglement de nova geaccordeert, off nu sommige huizen daar van zouden sijn geeximeert is iets de ingelanden onderling en niet berigter rakende.

Hier mede edele Mogende de ingediende klagten en gemaneerde sustenues ten vollen heb-bende beantwoord en getoond deselve van alle fundament te zijn.

D. Busscher schepper.

Het onderhoud

Het onderhoud van de afwatering door de Burgwal moest worden gedaan en betaald door de ingezetenen van Westebroek, vaak na aanzegging door de boerrichter. De boerrichter kwam in Scharmer of in Harkstede niet voor, dat was een instelling in het Goorecht, dat dus duidelijk Drents is georiUenteerd. Ook werd de dijk geschouwd:

Met betrekking tot de St Meertens schouw acte de dato 18-12-1754.

Heren Scheepren van de Scharmer Delfzijl. (uit dit stuk de volgende punten)

a. De Westerbroekster Dijk in welke liggen vijff pompen door de Ingezetenen te onderhouden onder opsigt der Scheepren.

b. Nogh de Dijk in 't Suiderdeel van Westerbroek tot Laste van de Ingezetenen van de Seshuizen.

*Was getekend S. Gockinga L.H. Emmen J.G. Smith G. Quintus
A. Piccardt*

Naar het heden

In 1767 zijn er aantekeningen van de schouw van de weg in Scharmer:

Schouw Register van de wech in de Schepperie van Scharmer, door mij als Schepper van gem: Schepperie op ordre van de Hoge Heren van den Hove overgegeven in den jare 1767, Z (Zacarias) Pesman.

Het register begint bij de “Hamtill”, waar Pesman woont, om te eindigen bij de Kolhamsterweg. Kortom vanaf de Hamweg nu Harkstede tot Kolham. De Hamtill lag denklijk over de Benningsloot, de scheiding tussen Scharmer en Harkstede.

In het achtereinde van Scharmer noemt Pesman drie keer een zogenaamde “watersloot” van Westerbroek af, met een grondpomp onder de weg, te weten bij het land van Jan Abenius, bij Jan Cars en bij Geert Sluyter bij het “Eynde van de Kolhamsterweg”.

Bij de instelling van de polders in Scharmer, in de eerste helft van 1800, ontstaat de Tilburgpolder met een gemaal op de Scharmer Ae. De molen stond aan het begin van het zogenaamde open eindje, achter de boerderij van Meijering/de Vries, nu Hoofdweg 1. Deze polder had zijn zuidelijke begrenzing niet aan de Borgweg, zoals de andere Scharmer polders, maar aan de Oude Rijksweg in Westerbroek.

Nogmaals de Burgwal in samenhang met de Tilburg

Aan het Kolhamster eind van de Burgwal ligt de Tilburg, destijds bewoond door onder andere de families Schutter en het laatst Van Arnhem, en mogelijk eerder door de familie de Valcke en Clant. De naam Tilburg komt in oudere stukken nooit voor, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de naam Nieuwenhoff: Rudolph Philips Jarges up 't Nieuwenhoff. Hij was getrouwd met Willemina Clant. Mogelijk is de naam Tilburg ontstaan na 1754, als er sprake is van de aanleg van een til [brug] over de sloot langs de Burghweg.

Literatuur:

Westerbroek van verleden naar heden, J. en M. Westerdiep-Niemeijer.

De Wolden en het water, W.A.Ligtendag.

Het Archief van de Drie Delfzijlen (GAG toegang 706).

*Van de Redactie:
Gezicht op Slochterstraat, Sappemeer. (Foto: M. Roukes)*

Wij geven vorm aan uw drukwerk!

Nu ook full colour printen en kopiëren!

Garst 6 • Postbus 7, 9670 AA Winschoten
Tel. (0597) 45 36 00 • Fax (0597) 45 36 53
e-mail: drukkerij-detacheringen@synergon-ws.nl
internet: www.synergon-ws.nl/D&D

RIETVELDT ADVOCATEN

**JURIDISCHE DIENSTVERLENING
VOOR PARTICULIER EN BEDRIJF ONMISBAAR**

Hoofdstraat 155, 9601 ED Hoogezand
Postbus 288, 9600 AG Hoogezand
Tel. (0598) 390890, Fax (0598) 390853. E-mail m.m.rietveldt@hetnet.nl